

Översiktlig risk- och sårbarhetsanalys över energisektorn i Sverige år 2011

*Enligt § 9 förordning
(2006:942) om
krisberedskap och höjd
beredskap*

ER 2011:17

Böcker och rapporter utgivna av Statens
energimyndighet kan beställas via
www.energimyndigheten.se
Orderfax: 08-505 933 99
e-post: energimyndigheten@cm.se

© Statens energimyndighet

ER 2011:17

ISSN 1403-1892

Förord

Syftet med rapporten är att utgöra en del av Energimyndighetens redovisning till regeringen och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap enligt Förordning (2006:942) om krisberedskap och höjd beredskap, samt en kunskapsgrund för övriga intresserade eller berörda av ämnet.¹ Rapporten har så långt det är möjligt utformats enligt Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps föreskrift om statliga myndigheters risk- och sårbarhetsanalyser (MSBFS 2010:7).

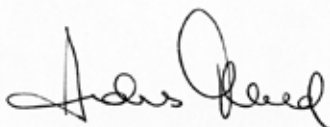
Rapporten ger en övergripande bild över de nuvarande hoten, riskerna, sårbarheterna och förmågorna inom energisektorn inkluderande energianvändarna. I rapporten reflekteras kortfattat även över risker som kan tänkas uppkomma i takt med den fortsatta utvecklingen av energimarknaden och andra förändringar i hotbilden.

Tyngdpunkt i analysen ligger på hot och risker i ett relativt kortsiktigt perspektiv. Risker kopplade till energipolitiska beslut, ekonomiska incitament/styrning av energiinvesteringar, globala störningar i olje- och gasmarknaden m.m. beskrivs i mindre omfattning eftersom dessa risker för närvarande inte bedöms kunna få några omedelbara försörjningsmässiga problem för Sverige. Energimyndigheten avser dock att framöver analysera de långsiktiga hoten ytterligare.

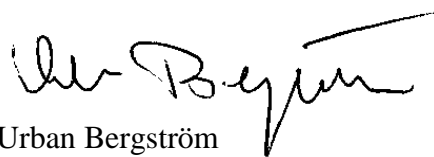
Som en bilaga till rapporten redovisas myndighetens förmågebedömning avseende hela energisektorn i Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps mall. Utöver den redovisningen finns i rapporten myndighetens bedömning av den generella förmågan för respektive energislag.

I utformningen av rapporten har Urban Bergström (projektledare) och övriga medarbetare från enheten för Trygg energiförsörjning samt konsulter från Combitech AB med underkonsult deltagit.

Eskilstuna i november 2011

Andres Muld
Generaldirektör

Urban Bergström
Projektledare

¹ Redovisning av de hot och risker som Energimyndigheten självt kan drabbas av redovisas i separat rapport med dnr 60-11-1491.

Innehåll

1	Sammanfattning	7
1.1	Några iakttagelser per energislag.....	7
2	Utgångspunkter för risk- och sårbarhetsanalysen	11
2.1	Energimyndigheten har ett övergripande ansvar för tryggheten i energiförsörjningen.....	11
2.2	Arbetsprocess och metod.....	13
2.3	Rapportens struktur.....	14
3	Energisystemet är komplext och omfattar många aktörer	17
3.1	Total tillförsel av energi.....	18
3.2	Omvandling	19
3.3	Distribution.....	21
3.4	Slutlig användning i Sverige.....	22
4	Identifierade och värderade hot, risker, sårbarheter och beroenden	25
4.1	Det finns olika typer av försörjningsproblem.....	25
4.2	Identifierade möjliga hot mot energiförsörjningen.....	26
4.3	Risker och beroenden per energiområde	35
4.4	Den långsiktiga utvecklingen av energisystemet påverkar riskbilden	51
5	Resurser och mekanismer för att motstå allvarliga störningar och hantera energikriser	53
5.1	Generella mekanismer och resurser per energislag	53
5.2	El.....	54
5.3	Fjärrvärme.....	55
5.4	Fjärrkyla.....	56
5.5	Oljebaserade bränslen.....	56
5.6	Biobränslen, torv och avfall.....	57
5.7	Naturgas	57
6	Förmågebedömning	59
6.1	El.....	59
6.2	Fjärrvärme.....	61
6.3	Fjärrkyla.....	62
6.4	Oljebaserade bränslen.....	62
6.5	Biobränslen, torv och avfall.....	64
6.6	Naturgas	65
7	Pågående och planerade åtgärder	67
7.1	Kontinuerlig kunskapsutveckling och uppdaterad lägesbild	67
7.2	Informationsutbyte och samordning genom samverkansforum	68
7.3	Målgruppsanpassat kommunikations- och informationsarbete	68

7.4	Utveckling av samhällets verktyg och arbetsätt.....	69
7.5	Energimyndighetens krisberedskapsroll.....	69
7.6	Verka för att trygg energiförsörjning beaktas inom myndighetens samtliga verksamhetsområden.....	69
	Bilaga 1, Begrepp	71
	Bilaga 2, Förmågebedömning enligt MSB:s mall	74

1 Sammanfattning

Den svenska energipolitiken, som syftar till konkurrenskraftig, miljövänlig och trygg energiförsörjning, har inneboende målkonflikter. Detta innebär att försörjningstryggheten i energisystemet hela tiden vägs mot kostnader och miljöaspekter – en önskad ökning av försörjningstryggheten kanske får stå tillbaka av hänsyn till kostnader och/eller hänsyn till miljön.

Ansvar för en trygg energiförsörjning ligger på många olika aktörer. De aktörer som tillhandahåller energi har ett långtgående ansvar för att lösa de störningar som uppstår. Men det förutsätts också att energianvändarna själva tar ansvar för att kunna hantera de störningar/avbrott i energileveranser som uppstår eftersom ingen kan garantera en 100-procentig leveranssäkerhet.

Generellt gäller att det är svårt att nå ut med ”krisberedskapstänk” till användarna eftersom svåra störningar i energileveranser är ovanliga och erfarenheter från störningar inte alltid tas tillvara hos andra än de som drabbades.

Nästan all energiförsörjning är beroende av el. Många fastigheter (främst småhus) är fortfarande beroende av elvärme som enda värmekälla. Även i övrigt är el en förutsättning för produktion av värme (i fastigheten eller i värmeverk) och/eller effektiv distribution av värme (i fjärrvärmesät och i fastigheter).

I vissa krissituationer är det önskvärt att med lagligt stöd kunna prioritera energileveranser till användare, t.ex. samhällsviktig verksamhet. Denna möjlighet finns i dag enbart inom elförsörjningen (Styrel).

1.1 Några iakttagelser per energislag

Elförsörjningen

Inom elförsörjningen är de största bristerna kopplade till att:

- Sverige är i princip helt beroende av två ungefärligt lika stora produktionsslag som vardera har en specifik sårbarhet:
 - Vattenkraftproduktionen är huvudsakligen koncentrerad till norra delen av landet och förutsätter tillräckligt fyllda vattenmagasin inför vintern.
 - Produktionen vid de tio kärnkraftreaktorerna styrs av ett omfattande regelverk kring säkerhet. Stillestånd till följd av säkerhetsincident vid en anläggning kan medföra att flera anläggningar tvingas stoppa.

En samtidig störning i de kraftslagen innebär en tydlig risk för elenergibrist.

- Elanvändarna reagerar inte tillräckligt mycket på ökade priser vid annalkande bristsituationer (både effekt- och energibrist), vilket leder till ett behov av ingripande från statliga aktörer. Behovet av statligt upphandlad effektreserv och behovet av mekanismer för ransonering är ett resultat av detta faktum.

Vad gäller elavbrott drabbas en elanvändare ansluten till lokalnätet av ungefär 1,5 oplanerat elavbrott om året. Den totala avbrottstiden för en genomsnittskund på lokalnätet är cirka 1,5 timmar/år. Det finns omfattande krav på elnätsägarna, bland annat ett tydligt funktionskrav och krav på att genomföra och redovisa risk- och sårbarhetsanalyser. Funktionskravet säger att inga elavbrott får vara längre än 24 timmar (i vissa sammanhang inte längre än 12 timmar) såvida inte det beror på orsaker utom elnätsföretagets kontroll. Funktionskravet är ingen garanti för att elavbrotten verkligen blir kortare än 24 timmar, vilket elkunder i t.ex. södra Sverige blev varse i februari 2011.²

Konsekvenserna av ett dammhaveri i någon av de stora älvarna blir förödande för befolkningen i området och omöjliggör under lång tid viktig elproduktion och eldistribution. Ett allvarligt dammhaveri kan även komma påverka den nordiska elförsörjningen.

Fjärrvärme

Fjärrvärme produceras och distribueras oftast lokalt, vilket kan innebära att det inte finns tillräcklig reservkapacitet vid störningar i produktionen eller i distributionsnätet. Även om det finns flera pannor i nätet kan dessa vara samlokaliserade och därmed vara utsatta för gemensamma risker.

Merparten av fjärrvärmens produceras med utrymmeskrävande biobränslen, vilket medför att det sällan finns några större bränslelager i direkt anslutning till värmeverken. Generellt sett finns det därmed en sårbarhet mot störningar i bränsleleveranserna.

Det saknas för närvarande funktionella krav på värmeförsörjningen och det finns inte heller någon samlad avbrottsstatistik.

Fjärrkyla

Användandet av fjärrkyla ökar och det finns anledning för användarna att se över riskbilden och eventuellt behov av alternativ försörjning av kyla. En del fjärrkylesystem är beroende av fungerande fjärrvärmeförsörjning, medan andra använder sjö-/havsvatten för kylning. I det senare fallet kan långa och varma somrar leda till problem att få tillräckligt kallt vatten att distribuera i systemet. Även fjärrkyla är i viss mån beroende av el.

Oljebaserade bränslen

Försörjningen av oljebaserade bränslen är i grunden robust genom det mycket flexibla systemet för produktion och distribution av oljeprodukter. Men om en depå blir utslagen kan det ta flera dagar innan transportorganisationen har hunnit anpassa sig. Användares bränsletankar och tankställen kanske i det fallet inte hinner fyllas på i tid. Det kan också uppstå stora problem i hela försörjningskedjan

² I början av februari 2011 drabbades Sydsverige av stormen Berta. Cirka 120 000 kunder drabbades av elavbrott, varav cirka 1600 drabbades av avbrott som varade över 24 timmar. Energimarknadsinspektionen granskar därför om brister i elnätsföretagens förebyggande arbete har bidragit till att de inte levde upp till ellagens krav

för oljebaserade bränslen vid långvariga och geografiskt omfattande elavbrott eller vid stora avbrott i de elektroniska kommunikationerna.

Biobränslen, torv och avfall

Generellt gäller att störningar i försörjningen av biobränslen, torv och avfall oftast har ett relativt långsamt förlopp innan det orsakar problem för slutanvändaren. Dock kan störningar i försörjningen av drivmedel eller störningar i transportsektorn (t.ex. strejker) slå hårt mot försörjningen av biobränsle: allt ifrån avverkning/skörd, till förädling och transport till slutanvändarna. Även elavbrott, bränder och andra störningar kopplat till framställandet och mellanlagring av biobränslen kan orsaka problem, främst på lokal nivå. Omfattningen av dessa problem beror till stor del på användarens möjlighet att använda alternativa bränslen, dennes egna lager och hur många bränsleleverantörer som är kontrakterade.

Naturgas

Det svenska rörbundna naturgassystemet är i princip helt beroende av tillförsel av naturgas från en enda förbindelse med Danmark. Flödet i naturgassystemet har hittills i princip helt förlitats på en naturgasplattform i Nordsjön samt naturgaslager i Danmark. Det kommer emellertid att göras ytterligare investeringar i dansk och tysk infrastruktur för att öka kapaciteten att kunna förse det danska-svenska naturgassystemet med gas från Tyskland (och därmed från hela Europa inklusive Ryssland).

Eftersom inmatningen av naturgas sker vid en enda punkt ökar sannolikheten för avbrott eller andra störningar ju längre bort från den punkten användaren finns. Ett avbrott på en naturgasledning till havs eller en omfattande skada på den danska naturgasplattformen kan leda till månadslånga störningar i såväl den svenska som danska naturgasförsörjningen. Däremot beräknas skador på markförlagd ledning kunna repareras inom högst en vecka.

Det finns krav på naturgasaktörerna som liknar funktionskraven på elnätföretagen och en ny EU-förordning ställer ökade krav på samtliga aktörer, inklusive systemoperatörer och myndigheter.

2 Utgångspunkter för risk- och sårbarhetsanalysen

2.1 Energimyndigheten har ett övergripande ansvar för tryggheten i energiförsörjningen

Energimyndigheten verkar inom olika samhällssektorer för att skapa villkoren för en effektiv och hållbar energianvändning och en kostnadseffektiv svensk energiförsörjning. Ett av de strategiska målen är att verka för en säker och trygg energiförsörjning. Myndigheten bevakar utvecklingen inom energiområdet såväl internationellt som nationellt och gör säkerhetspolitiska analyser av energiförsörjningen.

Myndigheten har ett brett och övergripande ansvar över hela energiområdet. Alla övriga myndigheter inom energiområdet har ansvar som är mer avgränsade till typ av energi eller typ av ansvar (t.ex. systemansvar för elnät eller tillsynsansvar inom ett visst energiområde).³

Energimyndigheten har ett övergripande ansvar för krisberedskap inom energisektorn såväl före som under och efter en kris. Störningar i energiförsörjningen kan medföra allvarliga konsekvenser inom samtliga samhällssektorer, dvs. energi kan sägas utgöra en tvärsektoriell grundförutsättning för samhällets funktion. Vidare är samtliga delar av energiförsörjningskedjan sammanlänkade och har inbördes beroenden (se Figur 2 i kapitel 3). En övergripande systemsyn på trygg energiförsörjning är därför nödvändig. Detta innebär sammantaget att Energimyndigheten:

- Har ett övergripande ansvar för att, utifrån ett helhetsperspektiv, verka för att det skapas en förmåga hos hela energisektorn att förebygga sårbarheter, motstå hot och risker samt hantera en kris och lindra effekter av inträffade störningar
- Ska bistå andra aktörer i deras arbete
- Ska vidta åtgärder inom den egna organisationen för att kunna ta detta ansvar.

Energimyndigheten har ett strategiskt ansvar för trygg energiförsörjning⁴ – utan att för den delen vara överordnad annan myndighet eller marknadsaktörer som har

³ Energimyndigheten har i ett krisberedskapsperspektiv analyserat lagar, förordningar, myndighetsinstruktioner, regleringsbrev m.m. för några myndigheter och andra aktörer med uppgifter inom energisektorn. Analysen är redovisad i rapporten ER 2010:11, *Ansvar och roller för en trygg energiförsörjning – Energimyndighetens analys*.

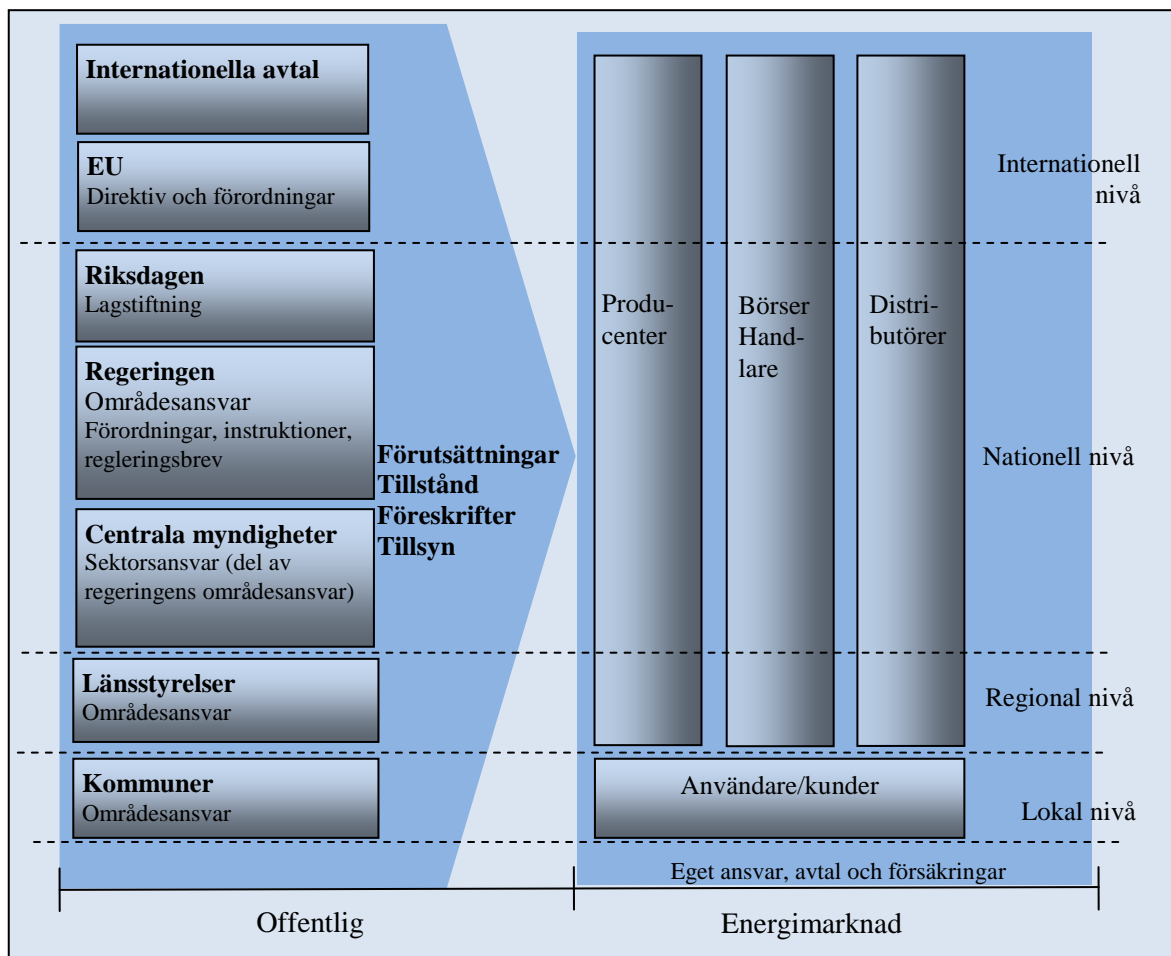
⁴ Energimyndigheten definierar begreppet trygg energiförsörjning på följande sätt: *Energisystemets kapacitet, flexibilitet och robusthet att leverera energi i önskad omfattning i tid och rum enligt användarnas behov till en accepterad kostnad samt marknads-, offentlig sektors- och användarnas samlade krishanteringsförmåga.*

ansvar för sina delar av energiförsörjningen. Energimyndigheten har i sitt arbete med trygg energiförsörjning ett tydligt användarperspektiv.

Begreppet trygg energiförsörjning rymmer flera aspekter som sinsemellan kan vara motstridiga, till exempel:

- Ansvarsfördelningen mellan offentlig sektor och marknadens aktörer, inklusive energianvändarna
- Avvägningen mellan behov av kostnadseffektivitet, trygghet och låg miljöpåverkan
- Individuella önskemål i kollektiva system
- Avvägningen mellan förebyggande och avhjälpande åtgärder
- Avvägningen mellan att skapa alternativa lösningar respektive ökad robusthet i ordinarie system
- Avvägningen mellan långsiktiga investeringar i stora (dyra) infrastrukturer och relativt snabbt ändra/styra behov hos energianvändare.

Att utveckla en än tryggare energiförsörjning bygger på grundprinciperna enligt Figur 1.

Figur 1. Principiell rollfördelning mellan den offentliga sektorn och energimarknaden.

Det är inte möjligt att anpassa tryggheten i energisystemet till alla enskilda användares behov eftersom trygghet är ett subjektivt begrepp som kan tolkas olika av olika användare. För att komma fram till en rimlig avvägning mellan användarnas behov av trygghet, kostnadseffektivitet och låg miljöpåverkan bör i första hand användarnas betalningsvilja – i vid bemärkelse – ligga till grund för de åtgärder som görs. Men i vissa situationer måste staten ställa krav för att säkra grundläggande behov och för att så långt möjligt skapa likhet för alla användare.

2.2 Arbetsprocess och metod

Denna rapport baseras på kunskap hos Energimyndighetens medarbetare med tyngdpunkt på medarbetare på Enheten för tryggenenergiförsörjning, resultat från tidigare studier, löpande omvärldsbevakning, kunskapsutbyte i nätverk, m.m. Rapporten har utarbetats i en iterativ process där arbetsseminarier väsentligt har bidragit till resultatet.

De risker som beskrivs i rapporten kan leda till fullständigt avbrott i energileveranserna eller till begränsad tillgång till energi för en kortare eller längre tid. Även bristande kvalitet på energileveranser kan få stora konsekvenser för användaren, men kvalitetsaspekten hanteras inte i rapporten.

Energisektorn används i rapporten som ett samlingsnamn för aktörerna inom den tekniska infrastrukturen i energiförsörjningen (producenter, distributörer, handlare) och slutanvändarna.

Riskvärderingen i kapitel 4.3 sker utifrån följande aspekter och konsekvensskalor:

- Typ av störning
 - Begränsad tillgång
 - Avbrott
- Drabbat geografiskt område (värsta *rimliga*):
 - Lokalt (högst flera kommuner)
 - Regionalt (flera län)
 - Nationellt (stor del av eller hela Sverige)
- Värsta *rimliga* varaktighet:

Inte relevant eller ingen/mycket kort	Timmar	Dagar	Veckor	Månader
---------------------------------------	--------	-------	--------	---------

I rimlighetsaspekten för bedömningarna av drabbat geografiskt område och varaktighet är bland annat följande aspekter i olika grad sammanvägda (vid renodling av scenarion skulle därmed bedömningarna kunnat bli annorlunda jämfört med de som redovisas i rapporten):

- Drabbas hela det geografiska området fullt ut eller är det ”bara” vissa delar av området som drabbas?
- Drabbas landsbygd och/eller städer?

- Vilka yttre förutsättningar gäller, t.ex. vid vilken tid på året sker störningen?
- Sker händelsen en vardag eller helg?
- Sker händelsen i låg- eller högkonjunktur?
- Är störningar i energiförsörjningen den enda krisen eller pågår samtidigt någon annan samhällskris?

Energimyndigheten har valt att inte beräkna eller uppskatta sannolikheten för att de enskilda hoten ska resultera i en störning i energiförsörjningen till slutanvändaren. På grund av att energisystemet är så komplext och har så mycket interna och externa beroenden att det i princip är omöjligt att skapa en hanterbar beräknings-/värderingsmodell för detta. Dessutom resulterar alla hoten i två principiella konsekvenser för användaren som måste kunna hanteras: begränsad tillgång respektive avbrott. Exakt vilket hot som leder till dessa störningar är därför av liten betydelse ur ett användarperspektiv. Men för att kunna göra en helhetsbedömning i syfte att upprätthålla en hög kontinuitet i energiförsörjningen behövs både sannolikhet och konsekvens hanteras. Med beaktande av ansvarsprincipen är en sådan riskanalys som väger in sannolikheter främst av intresse för de verksamhetsansvariga för de olika delarna av energisystemet.

2.3 Rapportens struktur

Avsnitt i rapporten	Avsnitt i MSBFS 2010:7	Kommentar
1	--	Sammanfattning av rapporten. Inget krav enligt MSBFS 2010:7
2.1	§ 5, punkt 1	
2.2	§ 5, punkt 2	
2.3	--	Inget krav enligt MSBFS 2010:7
3	§ 5, punkt 3	
4	§ 5, punkt 4	
5	§ 5, punkt 5	
6	§ 5, punkt 6; bilaga § 5, punkt 7; bilaga	Innehåller en energislagsvis redovisning av generell förmåga samt hänvisning till bilaga 2 med förmågebedömning enligt MSB-mallen.
7	§ 5, punkt 8	
Bilaga 1	--	Inget krav enligt MSBFS 2010:7
Bilaga 2	§ 5, punkt 6; bilaga § 5, punkt 7; bilaga	Förmågebedömning i den mall som MSB tillhandahållit.

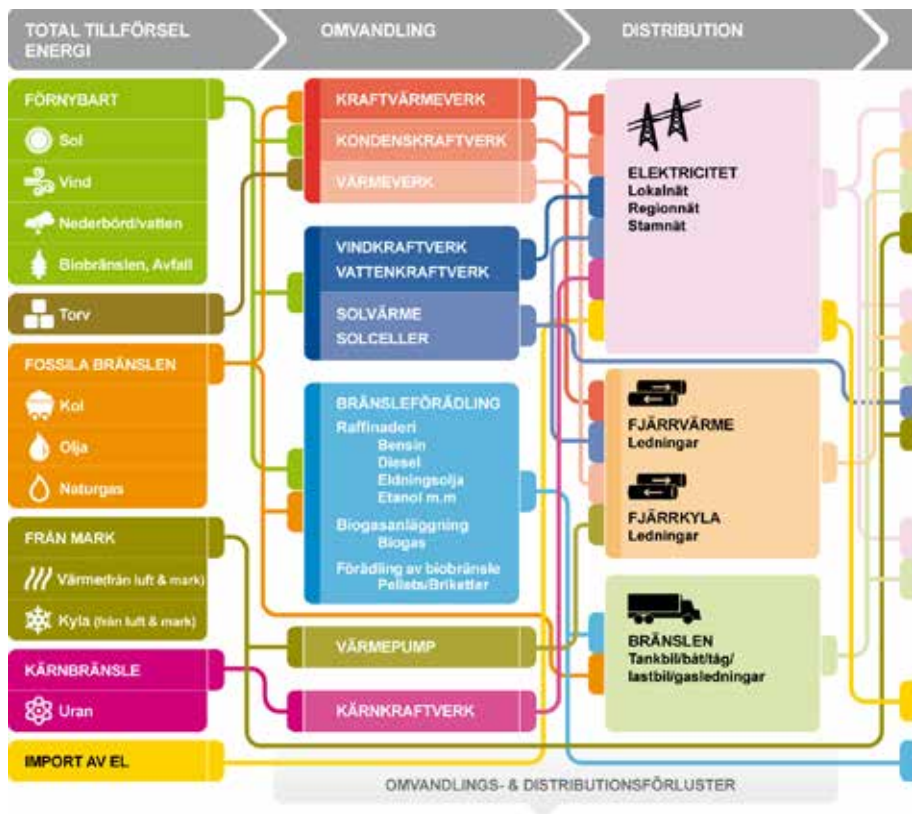
Avsnitt i MSBFS 2010:7	Avsnitt i rapporten	Kommentar
§ 5, punkt 1	2.1	
§ 5, punkt 2	2.2	
§ 5, punkt 3	3	
§ 5, punkt 4	4	
§ 5, punkt 5	5	

Avsnitt i MSBFS 2010:7	Avsnitt i rapporten	Kommentar
§ 5, punkt 6; bilaga § 5, punkt 7; bilaga	6 och Bilaga 2	Avsnitt 6 innehåller en energislagsvis redovisning av generell förmåga samt hänvisar till bilaga 2 som utgörs av förmågebedömning i den mall som MSB tillhandahållit.
§ 5, punkt 8	7	
§ 5, punkt 6; bilaga § 5, punkt 7; bilaga	Bilaga 2	Förmågebedömning enligt MSB-mallen.

3 Energisystemet är komplext och omfattar många aktörer

Energisystemet är, som framgår av Figur 2, komplext och rymmer många processer och aktörer med olika roller. El och biobränslen är de viktigaste energibärarna inom industrisektorn och sektorn bostäder och service m.m. Inom transportsektorn används i dagsläget nästan uteslutande oljebaserade drivmedel, men andelen biobränslen ökar. Nästan tre fjärdedelar av den energi som används i Sverige importeras, främst i form av kol, olja, uran, naturgas och biobränsle. De största inhemska energikällorna är vattenkraft och biobränslen.

Hela energisystemet är samhällsviktigt, eftersom ett bortfall av eller en störning i energisystemet ensamt eller tillsammans med motsvarande händelser i andra verksamheter inom och utom energisystemet på kort tid kan leda till att en allvarlig kris inträffar i samhället.

Figur 2. Systemöversikt över energisystemet.

Nedan ges, med utgångspunkt från processtegen i Figur 2, några korta fakta och kommentarer för de olika delarna av energisystemet. Ytterligare detaljer och statistik kring energisystemet finns i myndighetens publikation *Energiläget 2011* (ET 2011:42). Energisystemet är i ständig förändring och Energimyndighetens

rapport *Långsiktsprogno 2010* (ER 2011:03) ger en indikation om hur energisystemet kan komma att utvecklas ur vissa aspekter.

3.1 Total tillförsel av energi

Solen står för en mycket liten del av el- och värmeförsörelsen till energisystemet.

Vindförhållandena är tämligen stabila från år till år.

Nästan halva landets elproduktion baseras på nederbörd/vatten. Årsnederbörden varierar kraftigt från år till år och nederbörd som faller som snö kan inte tillgodogöras för elproduktion förrän vid snösmältningen (den s.k. vårfloden startar normalt i slutet av april).

Huvuddelen av de biobränslen och avfall som används i det svenska energisystemet utgörs av:

- Träbränslen, oförädlade (bark, spån, returträ, avverkningsrester och energiskog) och förädlade (pellets, briketter och pulver).
- Returlutar och tallbeckolja (mellan- och biprodukter vid kemisk massatillverkning).
- Spannmål, energigräs och halm (biobränslen från jordbruket)
- Brännbart avfall (från industrier, hushåll m.m.).
- Etanol (i ren form till industrin och som inblandning i 95-oktanig bensin samt som huvudingrediens i fordonsbränslena E85 och ED95).
- FAME, samlingsnamn för fettsyrametylestrar, varav fordonsbränslet RME (rapsmetylester) är vanligast.
- Biogas.

Användningen av biobränslen ökar både i Sverige och utomlands. Drygt två tredjedelar av fjärrvärmens produceras med biobränslen och uppskattningsvis importeras en tredjedel av detta bränsle. Nästan all inhemsk transport av bio- och avfallsbränsle sker med lastbil, medan importerat bränsle huvudsakligen levereras med fartyg.

Torven står för en liten del av energitillförelsen och kan handlas på världsmarknaden.

Kol används i viss omfattning i energiförsörjningen och handlas på världsmarknaden.

Importen av råolja sker främst från Nordsjön och Ryssland. Importen från andra regioner väntas öka.

Naturgastillförseln sker huvudsakligen via en enda ledning från Danmark, vars naturgastillgångar minskar. Det svenska nätet ansluter till det danska systemet i Dragör. Det danska gasnätet (och därmed det svenska) knyts allt mer ihop med det europeiska gasnätet. En liten del av naturgasen förs in i Sverige i form av LNG, bland annat till Nynäshamn.

Möjligheten att utvinna värme från luft och mark är stabila. Möjligheten att utvinna kyla från luft och mark varierar med luft- respektive vattentemperaturen.

Uran och kärnbränsle importeras från ett fåtal länder och förädlas i viss utsträckning inom landet.

Import från grannländer kan ha stor betydelse för försörjningstryggheten, men är ingen garanti för att undvika elbrist. Effekt- och energibehov samvarierar i viss grad mellan länderna. Utvecklingen går mot en europeisk elmarknad.

3.2 Omvandling

De stora kraftvärmeverken och värmeverken har flera pannor som ofta kan använda olika bränslen, men mest används biobränslen som fylls på flera gånger per dag. Förädlade bränslen som briketter och pellets används i allt högre grad. Drygt 10 procent av landets elproduktion sker i cirka 200 kraftvärmeverk och i industrin.

De knappt 10 oljeeldade kondenskraftverken har en viktig roll i elbristsituationer, men används i övrigt mycket sparsamt beroende på att de är dyra i drift och miljötillstånd begränsar användningstiden. I Sverige används oljeeldade gasturbiner främst som reservaggregat vid störningar i elförsörjningen och drivs då som konventionella kondenskraftverk. Vissa gasturbiner ingår emellertid i gaskombianläggningar med naturgas som bränsle vilket ger betydligt högre verkningsgrad. Gasturbiner avsedda för störningsreserv kan sättas in snabbt vid tillfälliga störningar i elförsörjningen eller för annan kortvarig elproduktion.

Ungefär en tredjedel av landets samlade effekt i fjärrvärmeverk kan ställas om till annat bränsle inom någon dag. T.ex. kan fastbränslepannor och avfallspannor relativt snabbt ställas om för användning av andra fasta bränslen. För en mindre del av pannorna tar det längre tid att anpassa dem till annat bränsle eftersom exempelvis kringutrustningen för bränslehantering kräver en omfattande ombyggnad. De mindre värmeverken kan oftast bara använda en typ av bränsle.

Vindkraftens betydelse för elförsörjningen är fortfarande liten (ca 3 procent), men kraftigt ökande. Vattenkraften svarar för cirka 45 procent av elproduktionen i Sverige och är en viktig resurs för att snabbt balansera förändringar i elkraftbalansen. De flesta vattenkraftverk finns i södra Sverige men den största elproduktionen sker i de stora kraftverken i norr. Det finns cirka 10 000 dammbyggnader i Sverige, varav cirka 900 används för vattenkraftändamål. Huvuddelen av de stora dammarna finns i Norrland, men det finns stora dammar även i Svealand och Götaland.

Solvärme och solceller svarar för en försumbar del av energiförsörjningen.

Det finns i Sverige fem oljeraffinaderier, varav tre producerar drivmedel och eldningsolja.

Cirka 60 procent av etanolen som används i Sverige produceras inom landet.

Etanol används i ren form till industrin och som inblandning i 95-oktanig bensin samt som huvudingrediens i fordonsbränslena E85 och ED95.

Den svenska etanolproduktionen sker med spannmål som råvara.

Biogas produceras främst nära användarna. Biogasen framställs från inhemska råvaror som avfall eller slam från avloppsreningsverk. En del av biogasen behandlas i ett 30-tal anläggningar för att kunna distribueras i naturgasnätet.

Den stadsgas som används i Malmö, Göteborg och Stockholm utgörs numera av naturgas uppblandad med luft.

Cirka 70 procent av pelletsen produceras inom landet.

Värmepumpar behöver el för att kunna producera värme och eventuellt kyla. Värmepumpar är sällan dimensionerade för att klara riktigt kallt väder, vilket medför att de då använder el för att producera värme

Det finns i landet 3 kärnkraftverk med sammanlagt 10 reaktorer. De står för cirka 40 procent av elproduktionen under året, vilket innebär att varje enskild reaktor står för en betydande del av elproduktionen. Tillgängligheten för kärnkraftreaktorerna är normalt 85 procent, men kan variera mycket från år till år på grund av underhållsarbeten, moderniseringar m.m. Driften av kärnkraftverk är förknippad med betydligt mer långtgående säkerhets- och miljöregler än andra delar av energisystemet.

3.3 Distribution

servicesektorn. I lokalnätet är cirka 75 procent av ledningslängden i lågspänningsnätet och cirka 50 procent i högspänningsnätet nedgrävd.

De flesta tätorter har endast en inmatning från överliggande nät och är således beroende av att "anslutningspunkten" fungerar.

Ledningsnäten är ofta lokala, dvs. finns i en ort, en kommun eller i några fall flera kommuner. Huvuddelen av fjärrvärmenäten är nedgrävda. Tendensen är att allt fler fjärrvärme nät kopplas ihop. Näten kan ha begränsade möjligheter (sektioneringar och omkopplingar) för att minska omfattningen ett avbrott.

Beroende på fjärrvärmenätets längd och områdets topografi kan nätet innehålla pumpar för att höja trycket.

Fjärrkylesystem är lokala och oftast små, både till längd och antal kunder. Fjärrkylesystem finns på drygt 30 orter och utbyggnad pågår på många håll.

Färdiga oljeprodukter lagras i allmänhet i oljedepåer, cirka 25 st. Merparten finns längs kusterna. Transporten av oljeprodukter från raffinaderi till depåer sker främst med tankfartyg, men en viss del transporteras via järnväg och en liten del med tankbil till små inlandsdepåer.

Transport av oljeprodukter från depå till tankställen (ca 3000 st, minskar) och slutanvändare sker främst med tankbil. Fördelningen av tankställen är ojämn i landet: i vissa områden är det långt till alternativt tankställe, men oftast finns det flera alternativa tankställen i eller relativt nära hemorten. Varje tankställe får i genomsnitt två påfyllningar i veckan, men vissa fylls på flera gånger per dag och andra kanske varannan vecka.

Naturgasnätet i Sverige är i princip helt markförlagt, men ansluter till det danska systemet via en nergrävd sjöledning mellan Dragör och Klagshamn (Malmö). Naturgasnät finns i drygt 30 kommuner i Skåne, längs västkusten och i västra

Småland. Naturgasnätet är funktionellt uppdelat i transmissions- och distributionsnät. Det finns inga alternativa överföringsvägar i transmissionsnätet, men några orter och distributionsnät är anslutna till flera punkter i transmissionsnätet. Det finns ett litet naturgaslager i Halland. Flytande naturgas (LNG) distribueras bland annat från Nynäshamn-anläggningen med lastbil till kunder i Stockholmsområdet.

Distributionen av biogas sker med tankbil eller rörledning. Fordonsgas (naturgas och/eller biogas) finns att tanka på cirka 80 orter, varav de flesta mellan Göteborg och Stockholm samt i sydvästra Sverige.

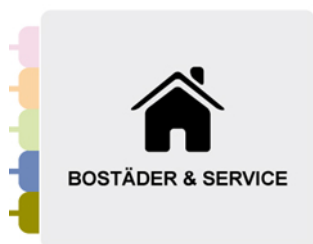
3.4 Slutlig användning i Sverige

Industrisektorn står totalt för knappt 40 procent av elanvändningen. I sektorn används främst biobränslen och el (knappt 40 procent vardera) för energiändamål. Sektorn står totalt för knappt 40 procent av landets totala elanvändning. Även oljeprodukter, kol/koks, naturgas och fjärrvärme används i viss utsträckning (4 till 10 procent vardera).

De olika energislagen används främst för att driva processer, men även som råvara i t.ex. kemisk industri. Mellan industrigrenarna finns det stor variation över vilka energislag som används. Av den totala energianvändningen inom industrisektorn står massa- och pappersindustrin för ungefär hälften

Kraftvärmeföretag använder över hälften av all naturgas som används i Sverige. Inom industrisektorn använder cirka 5000 industrier cirka 40 procent av all naturgas. Ett 25-tal industrier kan anses vara storförbrukare.

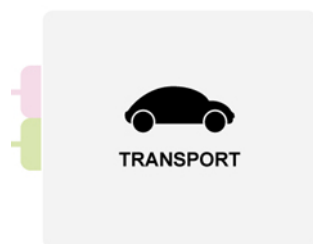
Sektorn står för cirka hälften av all elanvändning och omfattar cirka 4 miljoner permanentbostäder (ungefär lika fördelat mellan småhus och flerbostadshus); 0,5 miljoner fritidsbostäder; 0,7 miljoner övriga användare. Användningen av el för värmeändamål minskar, men utgör nästan 30 procent av elanvändningen i sektorn. Användningen av värmepumpar (kräver elförsörjning)

har ökat kraftigt under de senaste åren, det finns värmepump i cirka 40 procent av landets småhus. Elanvändningen varierar i takt med årstiden (värme- och belysningsbehov), samt över dygnet.

Utöver el används fjärrvärme i stor utsträckning för uppvärmning, speciellt vad gäller flerbostadshus och kontors-, affärs- och offentliga lokaler. Fjärrvärme är huvuduppvärmningsform för cirka 4,5 miljoner boende. Fjärrvärme är den dominerande uppvärmningsformen på centralorten i cirka 250 av landets 290 kommuner och finns i ytterligare drygt 20-tal kommuner. För närvarande är drygt 80 procent av antalet lägenheter fjärrvärmdda. Nästan 70 procent av lokalarean (kontor, butiker, hotell, vård, undervisning, fritidsaktiviteter, kultur m.m.) är fjärrvärmdd.

De flesta svenskar (cirka 60 procent) bor i småhus. I småhus är det utöver el också vanligt med biobränsle för uppvärmning. Småhusen har i allt högre grad kombipannor eller flera uppvärmningssätt, men cirka hälften har bara ett uppvärmningssätt. Andelen småhus som är beroende av olja/gas eller el som enda uppvärmningssätt minskar stadigt, och utgjorde år 2009 cirka 1 respektive 21 procent av antalet småhus.

Det finns cirka 15 000 småhus som använder naturgas för uppvärmning och ytterligare knappt 20 000 som använder naturgaseldad spis.

Inom transportsektorn används nästan uteslutande oljebaserade drivmedel (bensin och diesel), men andelen förnybara drivmedel (etanol, biogas m.m.) ökar. Etanol står för den största delen av de förnybara drivmedlen. El används främst inom järnvägssektorn. Fordonsgas, dvs. naturgas och biogas, används främst som drivmedel för lokaltrafikbussar och personbilar

Utvecklingen går mot en gemensam europeisk elmarknad.

Elexporten förväntas öka på grund av utbyggnad av svensk produktionskapacitet och överföringskapacitet till grannländerna.

Sverige både exporterar och importerar raffinerade oljeprodukter – numera är vi nettoexportörer.

4 Identifierade och värderade hot, risker, sårbarheter och beroenden

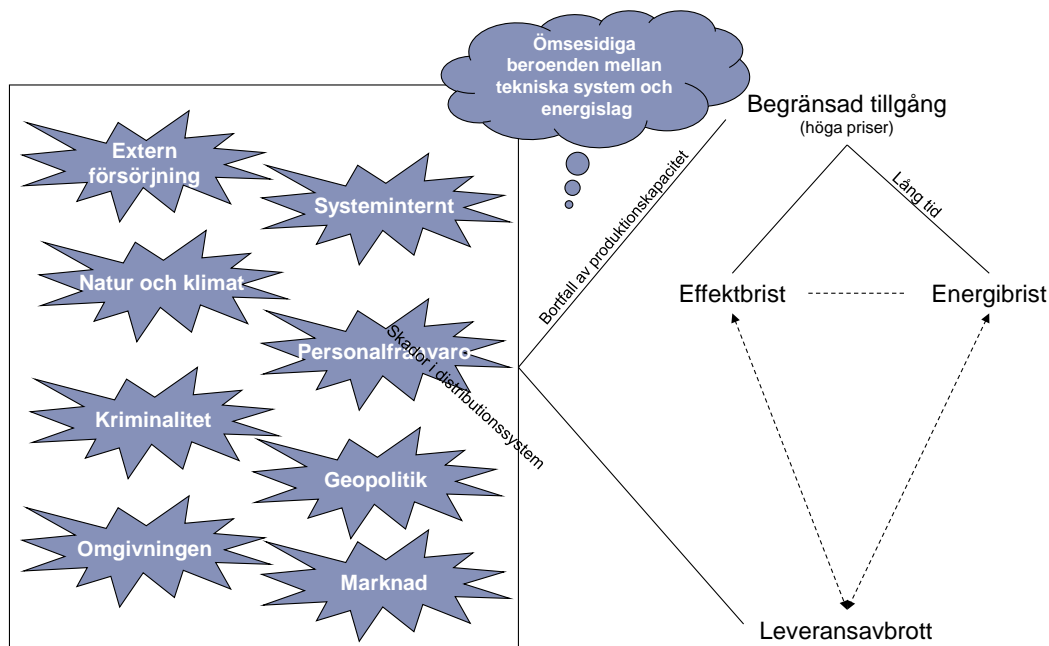
I följande kapitel beskrivs hot, risker, sårbarheter och beroenden i energisystemet ur olika aspekter. Inget av kapitlen är heltäckande, utan samtliga underkapitel måste beaktas för att få den nödvändiga helhetsbilden.

- Kapitel 4.1 beskriver hur alla hot leder till två principiella konsekvenser för användaren.
- Kapitel 4.2 redovisar de generella hoten mot energisystemets infrastruktur.
- Kapitel 4.3 belyser risker och sårbarheter för energiförsörjningens ”huvudsystem” – el, fjärrvärme, fjärrkyla, oljebaserade bränslen, biobränslen samt naturgas samt innehåller en riskvärdering.
- Kapitel 4.4 belyser kortfattat risker kopplat till den förväntade utvecklingen av energisystemet.

4.1 Det finns olika typer av försörjningsproblem

Det finns en mängd olika hotkategorier, se Figur 3. Hoten kan emellertid ur energiförsörjningssynpunkt endast leda till två principiellt olika konsekvenser:

- Fullständigt avbrott i leveransen
- Begränsad tillgång av den aktuella energislaget. Denna konsekvens har två olika varianter:
 - Effektbrist; ett akut och tillfälligt och eventuellt återkommande kapacitetsproblem
 - Energibrist; en situation där energisystemets möjlighet till produktion/tillförsel av energi inte kan möta den förväntade efterfrågan under en längre tid.

Figur 3. Principiella risker och olika typer av konsekvenser.

4.2 Identifierade möjliga hot mot energiförsörjningen

I följande avsnitt konkretiseras och exemplifieras hoten inom respektive kategori enligt Figur 3. Redovisningen följer den ordning, uppifrån och ner, som framgår av bilden. I detta ligger ingen inbördes rangordning/värdering av riskområdena.

4.2.1 Extern försörjning

Många av produktionsprocesserna (omvandlingsprocesserna) i energisystemet kräver att det tillförs additiv, komponenter, kemikalier, katalysatorer, vatten och bränslen av olika slag. Vid störningar i inleveranser av dessa kan produktionsprocesserna i vissa fall behöva stoppas – i något fall redan efter ett halvt dygn. Utöver råvaror och insatsämnen krävs tillgång till elektroniska kommunikationer för att övervaka och styra produktionen och distributionen av energin till användarna.

Se även kapitel 4.2.9 för information om energisystemets interna och externa beroenden.

4.2.2 Systeminternt (Människa–Teknik–Organisation)

Flera delar av energiförsörjningen hanterar brandfarliga, explosiva och miljöfarliga ämnen. Detta medför att det i den ordinarie driften kan inträffa explosioner, bränder som helt eller delvis skadar anläggningen. Orsakerna till sådana händelser kan till exempel vara

- materialfel (utmattning, korrosion m.m.)
- felaktig konstruktion, driftsättning eller handhavande
- bristande underhåll

- felaktigt utförda reparationer.

Den ökade användningen av IT i energisystemet och den parallellt ökade integrationen mellan interna driftsystem och administrativa system för energimätning och fakturering, innebär en ökad risk för virus, överbelastningar m.m. Ett angrepp mot IT-systemen kan få till följd att anläggningar för energiproduktion eller distributionsnät stängs av, vilket kan få svåra följder i samhället. Den ökande användningen av IT ökar också risken för elektromagnetiska störningar, se kapitel 4.2.3.

4.2.3 Naturrelaterade händelser är en stor del av hotbilden

Energiförsörjningen är utsatt för olika typer av naturrelaterade hot. Det rör sig främst om stormar, översvämningar, sträng kyla, värmeböljor, ras och skred.

Stormar

Under två av tre år inträffar det svåra stormar eller orkanvindar i Sverige. Exempel på mycket svåra stormar de senaste åren är Gudrun i januari 2005 respektive Per i januari 2007 som båda medförde stora störningar i elförsörjningen. Stormarna orsakade även störningar i distributionen av drivmedel och fjärrvärme.

Tropiska stormar påverkar den globala oljemarknaden och innebär konsekvenser för oljeförsörjningen till Sverige.

Åska

Åska förekommer främst under sommaren och är en av de allra vanligaste orsakerna till elavbrott. Oftast orsakar blixtnedslag begränsade skador på energiförsörjningen och återställningstiden blir därmed normalt kort. Kombinationen blixtnedslag och lättantändliga produkter i ett kraftvärmeverks, raffinaderis, olje- eller bränsledepås m.m. omedelbara närhet kan emellertid orsaka bränder och explosioner.

Geomagnetiska stormar (solstormar)

Åska eller geomagnetiska stormar (solstormar)⁵ kan orsaka elektromagnetiska störningar. Den deformation av jordens magnetfält som orsakas av en geomagnetisk storm ger över stora områden upphov till inducerade strömmar i kraftledningar, järnvägsräls, pipelines m.m. Dessa strömmar kan orsaka permanenta skador i vitala komponenter såsom krafttransformatorer. Ett exempel på effekterna av en solstorm är den som inträffade 1989 då 6 miljoner personer i Quebec var utan el under 9 timmar. År 2003 orsakade en solstorm elavbrott i södra Sverige och permanenta skador på 15 högspänningstransformatorer i Sydafrika. En solstorm av samma styrka som den 1921, som var tio gånger kraftigare än den 1989, skulle kunna orsaka mycket omfattande och långvariga

⁵ En geomagnetisk storm är ett rymdväderfenomen i jordens magnetosfär orsakad av en solstorm som i sin tur orsakas av någon form av solaktivitet, vanligen en koronamassutkastning eller soleruption. Vanligen varar stormen i något eller några få dygn.

skador på elförsörjningen. Solstormar uppträder i fleråriga cykler. Nästa period med förhöjd solaktivitet förväntas 2012–2013.

Långvariga regnväder (höga flöden), kraftiga regnskurar, högt havsvattenstånd

Stora nederbördsmängder kan ge upphov till omfattande översvämningar, vilket medför risk för att viktig energiinfrastruktur fördärvas. Även kraftiga vindar kan i kustområden orsaka höga vattenflöden. Under år 2003 och 2004 drabbades södra Sverige, framför allt Småland, av flera kraftiga sommarregn och omfattande översvämningar. Stora översvämningar till följd av mycket nederbörd har under senare år också inträffat i södra Norrland, Arvika och runt Vänern (2000) samt Kristianstad Orust (2002) och norra Småland (2007). Höga flöden utgör påfrestningar på dammanläggningar, t.ex. havererade Noppikoskidammen i Oreälven i Dalarna hösten 1985.

Kyla

Eftersom en stor andel av hushållen i Sverige värms upp med el påverkar sträng kyla storleken på den totala el- och energianvändningen. Långvarig och/eller sträng kyla innebär risk för effektbrist, vilket inträffade vid tre tillfällen under vintern 2009/10 då Svenska Kraftnät för första gången använde den upphandlade effektreserven för att kunna balansera elproduktionen mot den förväntade efterfrågan. Även under vintern 2010/11 nyttjades effektreserven men då i syfte att uppnå önskad balans i elnätet.

Jordbävning

Jordbävningar, även kallat jordskalv, inträffar dagligen i Sverige och dess närområde. Dessa jordbävningar är dock oftast av så pass liten magnitud (runt 1 på Richterskalan) att de bara kan uppfattas av mätinstrument.

I Sverige är de områden som oftast drabbas av jordbävningar Norrlandskusten och Västkusten. På Västkusten inträffade också 1904 det kraftigaste skalvet som någonsin registrerats i Norden, det beräknas ha haft magnituden 5,5 på Richterskalan och åstadkom en del materiella skador i Syd- och Mellansverige. Det näst kraftigaste skalvet i Sverige inträffade 1985 utanför Halmstad (4,6 på Richterskalan).

Skred, ras

Risken att ett skred ska inträffa i Sverige har under de senaste 100 åren ökat markant och tros bero på mänsklig påverkan. Större skred som omfattar mer än 10 000 kvadratmeters yta sker i snitt vartannat till vart tredje år i Sverige. Exempel som kan nämnas är bland annat skredet vid Småröd på E6 strax söder om Munkedal den 20 december 2006 och skredet i Vagnhärad, Trosa kommun, den 16 april 1997. Ras och skred inträffar oftast i samband med stora regnmängder, snösmältning och tjällossning. Västra Götalands län är en av de regioner i Sverige som är hårdast drabbat vad gäller skred.

Erosion

Stranderosion förekommer såväl längs kuster som längs sjöar och vattendrag. Kusterosion drabbar områden som består av lätttrölig jord eller sand. De mest utsatta kuststräckorna finns i Skåne, Blekinge samt på Öland och Gotland. Höga flöden i vattendrag, till exempel vid stora nederbördsmängder, vid tappning av exempelvis dammar eller dämningkatastrofer kan orsaka erosion.

Torka

Sett i ett internationellt perspektiv är Sverige förskonat från stora katastrofer till följd av extrem torka. Under torrår kan dock vattenbrist medföra problem lokalt och regionalt i landet. Det är framförallt de östra delarna av Götaland och Svealand som drabbas. Torka medför låg vattenföring i vattendragen och låga vattenstånd i sjöarna, vilket leder till vattenbrist och konkurrens mellan olika användning av vatten

Nedisning, underkylt regn, isstorm

Isavlagring på byggnadskonstruktioner (stolpar, skorstenar, rörkonstruktioner m.m.) och underlag kan ske på olika sätt: underkylda moln som är marknära eller underkyld nederbörd. Isavlagring kan till följd av den extra tyngd som isen innebär brytas sönder, vilket kan vara förödande för de allra flesta delar av energiförsörjningen.

Isstormen den 4 januari 1998 i Kanada (området runt Quebec) orsakade mycket stora skador i första hand på elnätet. Närmare 3 miljoner människor drabbades av elavbrott då kraftledningsstolpar och ledningar isbelades och bröts sönder. Sverige drabbades av en isstorm 1921 men följderna idag skulle bli betydligt värre då samhället förändrats och i många avseende blivit mer sårbart.

4.2.4 Omfattande personalfrånvaro påverkar försörjningstryggheten

Sjukfrånvaro

Ett omfattande utbrott av smittsamma sjukdomar, t.ex. pandemi⁶, kan påverka energisystemets förmåga att upprätthålla produktion och distribution. Ett stort personalbortfall kan i värsta fall medföra att produktionsanläggningar tvingas stoppa sin verksamhet. En pandemi kan generera problem inom alla områden på energiområdet.

En pandemi uppkommer med oregelbundna intervaller i genomsnitt cirka tre gånger per etthundra år. Det senaste exemplet på pandemi är A(H1N1)-utbrottet/svininfluensan (2009), vilken ledde till massvaccinering i bland annat Sverige. Andra exempel på pandemier är Hongkong-influensan (1968), Asiaten (1957), Spanska sjukan (1918), Ryska snuvan (1889) och Digerdöden (1300-talet).

⁶ En pandemi är när det uppkommer helt nya genetiska varianter av influensavirus som snabbt kan sprida sig över världen med hög sjuklighet och ett ökat antal dödsfall

Strejker och blockader

Blockader och strejker kan föra med sig relativt stora lokala och regionala störningar. Speciellt hotande är dessa händelser om de genomförs mot drivmedelsdistributionen och bränsleförsörjningen till fjärrvärmeverk, i likhet med drivmedelsblockaderna i Frankrike och England år 2000 och strejker i Storbritannien i januari 2009. Under de franska protesterna i oktober 2010 mot förändringen av pensionssystemet strejkade de anställda vid 12 raffinaderier. Protesterna ledde till att 12 procent av landets bensinstationer var utan drivmedel.

Motsvarande händelser skulle troligen få omfattande konsekvenser i Sverige då vi saknar vana att hantera strejker och blockader av denna omfattning.

4.2.5 Kriminalitet är ett tydligt hot

Stölder, rån m.m.

Stölder av t.ex. elkabel och oljeprodukter orsakar normalt inte några störningar i energiförsörjningen, men den tillhörande olycksrisken på grund av okunskap om hanteringen av oljeprodukter kan orsaka förödande olyckor och få åtminstone lokala eller regionala konsekvenser. Stölder av elkabel riskerar att försena reparationsarbeten.

Terrorism

Planerade och genomförda terrorangrepp mot energiförsörjningen har kommit i förgrunden genom de senaste årens händelser. De händelserna visar på en stor instabilitet och inte alltid förutsägbara reaktioner från individer eller grupper som på olika grunder upplever sig kränkta. Några exempel genomförda eller mer eller mindre planerade angrepp:

- En norrmann detonerade i juli 2011 en bomb utanför den norska regeringsbyggnaden och dödade nästan 70 deltagare på ett politiskt ungdomsläger utanför Oslo. Han skriver i sitt "manifest" att Sverige är ett prioriterat militärt mål. Det samma gäller Frankrike, Tyskland, Storbritannien, Nederländerna och Belgien. Han nämner att de svenska kärnkraftverken och raffinaderierna är tänkbara måltavlor.
- IRA hade en terrorplan mot Londons elförsörjning, vilken avslöjades 1996 innan den genomfördes.
- Ett svenskt exempel på omfattande sabotage/terrorliknande dåd är den nazistgrupp som åtalades för omfattande skadegörelse mellan augusti och september 2004 på flera skolor och andra kommunala inrättningar i bland annat Västerås och Eskilstuna. Gruppen hade även samlat dokumentation rörande energiförsörjningen i området.
- Stuxnet-masken var ett IT-angrepp som under sommaren och hösten 2010 angrep persondatorer i bland annat Iran och som har kapacitet att angripa kontrollsystem och nätverk i t.ex. energianläggningar. Det är oklart vem som stod bakom detta virus.

Som framgår av den brokiga förteckningen ovan så är det oerhört svårt att förutse när, var och hur ett terrorattentat mot energisektorn skulle gestalta sig och ”vem” som skulle kunna ligga bakom ett sådant dåd.

De flesta internationella terrorattentat mot energisektorn riktar sig emellertid främst mot oljeindustrins infrastruktur (rörledningar, lager och raffinaderier) och i viss utsträckning mot oljeindustrins personal (kidnappning, hot, utpressning). Energimyndighetens samlade bedömning är att dessa attentat har ökat de senaste åren. Attentaten har ännu inte påverkat den svenska försörjningstryggheten i annat avseende än att priset på energi tidvis har ökat.

Sabotage, skadegörelse, åverkan

Bakom sabotage, skadegörelse och åverkan finns det inte alltid ett syfte att vinna egen fördel, utan skadegörelsen m.m. kan även ske genom okunskap. Bakom avsiktlig skadegörelse kan principiellt följande ”grupper” ligga.

- Kriminella grupper eller enskilda – som genom okunskap orsakar skada på anläggningen vid stöld av produkter för eget bruk eller försäljning.
- Ungdomsgång/vandaler – som har som enda mål att förstöra egendom.
- Extrema delar av miljörörelsen – som ett politiskt medel för att därigenom stoppa, begränsa eller flytta produktionen.
- Kränkt person – som med alla stående medel vill misskreditera verksamheten utifrån skäl kanske enbart kända av personen själv i fråga.

Den ökade användningen av IT i energisystemet och den parallellt ökade integrationen mellan interna driftsystem och administrativa system för energimätning och fakturering, innebär en ökad risk för virus, överbelastningar m.m. Den ökande användningen av IT inom samtliga energisektorer också risken för avsiktliga elektromagnetiska störningar⁷. Ett angrepp mot IT-systemen kan få till följd att anläggningar för energiproduktion eller distributionsnät stängs av, vilket kan få svåra följder i samhället.

Inom energisektorn produceras, används och distribueras en stor mängd farliga ämnen, bland annat inom kärnkraftsverken och drivmedelsförsörjningen. Användningen av kemiska, biologiska, radiologiska och nukleära ämnen (s.k. CBRN-ämnena) är strikt reglerad och de främsta hoten kring dessa ämnen är kopplade till olyckor, men ämnena kan även användas som ett medel i kriminell verksamhet.

4.2.6 Verksamheter i omgivningen medför risk för driftstopp

Störningar i energiförsörjningen kan även uppstå utan att det är något direkt problem inom energisystemet. Det kan finnas verksamheter där olyckor kan inträffa som i sin tur påverkar driften av en energianläggning i närheten

⁷ En elektromagnetisk störning kan orsakas av naturligt förekommande fenomen såsom åska eller geomagnetiska stormar (solstormar), men också av den konstgjorda elektromagnetiska miljö som samhället har skapat eller genom avsiktliga handlingar. Se utförligare resonemang om elektromagnetiska störningar i Energimyndighetens rapport *Trygg energiförsörjning 2010* (ER2010:38).

Trafikolycka

Trafikrelaterade händelser kan i vissa fall orsaka skador på energianläggningar. Det kan exempelvis vara en lastbil som kör av vägen och orsakar skador på nedgrävda ledningar (naturgas, fjärrvärme, fjärrkyla, el) eller anläggningar av olika slag.

En tågurspårning eller ett fartygshaveri kan leda till begränsad/stoppad råvaruförsörjning till kraftverk eller om olyckan inträffar i kraftverks eller driftcentralers närhet risk för driftstopp (beroende på tågets/fartygets last). Andra möjliga händelser relaterade till sjöfart är skador till följd av ankring, grundstötning och trålning, vilka kan skada naturgas-, el- eller fjärrvärmeledning.

En flygolycka i närheten av en driftcentral eller ett kraftverk riskerar att allvarligt störa eller stoppa verksamheten.

Olycka/utsläpp i industrianläggning

Brand, explosion, kemiska utsläpp m.m. i en industrianläggning eller bränsledepå kan allvarligt störa eller stoppa produktionen vid närliggande kraftverk, raffinaderi m.m.

Markarbeten/grävning

Muddring till havs och i vattendrag samt grävarbeten kan skada ledningar för naturgas, el, värme och kyla.

Brand

Brand i skog, mark och byggnader kan allvarligt störa eller stoppa produktionen vid närliggande kraftverk, raffinaderi m.m. eller förstöra ledningar och anläggningar i energidistributionen

4.2.7 Beslut och händelser kan ha gränsöverskridande återverkningar

En stor del av all energirelaterad handel är numera global och energislag/energi-bärare är i viss utsträckning utbytbara och transporterbara. Tillsammans med möjligheten att hantera finansiella risker på finansmarknaderna, medför detta att störningarna sprids snabbare och över större geografiska områden än tidigare. Således påverkas allt fler länder av störningar genom att marknaden automatiskt sprider risker och effekter. Konsekvenserna av detta blir lägre för de som annars skulle drabbats hårdast.

Handelshinder

Vid flera tillfällen har Ryssland och Ukraina varit i konflikt med varandra kring obetalda räkningar och transitavgifter för naturgas. Detta har fått efterverkningar för den europeiska naturgasförsörjningen då naturgasen inte har kunnat flöda i önskad omfattning.

Vid andra tillfällen har Ryssland och Vitryssland varit i konflikt rörande leveranser av olja. Detta skapade oro på oljemarknaden eftersom den pipeline som

går till Vitryssland förgrenar sig till bland andra Tyskland, Polen, Tjeckien och Ungern.

Stopp för miljöfarlig utvinning

Det fem månader långa oljeutsläppet i Mexikanska Golfen, som började efter en explosion på en oljerigg den 20 april 2010, förväntas medföra långtgående föreskrifter i USA och övriga världen för att förhindra liknande olyckor i framtiden.

Kraftigt ändrad energipolitik i ett eller flera länder

Den 11 mars 2011 inträffade en mycket kraftig jordbävning öster om Japan. Därpå följde en tsunami. Kombinationen av händelserna ledde till omfattande haverier och stängningar av kärnkraftreaktorer och andra kraftverk för en lång tid. Några av kärnkraftreaktorerna skadades så allvarligt att det blev härdsmläta och/eller så skadade att de aldrig kommer att komma i drift igen.

Haverierna i de japanska kärnkraftreaktorerna har medfört att den tidigare allt mer kärnkraftsvänliga attityden i många länder nu helt omprövas, bland annat i Schweiz och Tyskland. All kärnkraft i Tyskland ska enligt politiskt beslut vara helt avvecklad till 2022. En utbyggnad av kärnkraften har på många hålls setts som en viktig del i att minska koldioxidutsläppen och därmed minska den mänskliga klimatpåverkan. Nu satsar länderna på än mer förnybar produktion, t.ex. sol- och vindkraft. Detta ställer elsystemet på stora prov, eftersom elproduktionen från dessa energikällor varierar kraftigt över tiden.

Politisk oro

Kravaller, uppror, sabotage och liknande kan orsaka problem i export av t.ex. olja. Årets oroligheter i Nordafrika och Mellanöstern är exempel på detta. Sedan flera år tillbaka är oljeexporten från Nigeria begränsad till följd av oroligheter i landet. Detta har fått till följd att det globalt har blivit brist på lågsvavlig råolja.

4.2.8 En ofullkomlig marknad minskar försörjningstryggheten

Spekulationsbubbla

Nya eller befintliga aktörer skulle kunna sälja stora energivolymer utan att ha full täckning för åtagandet eller spekulera i att framtida priset kommer att bli högre än det rådande. Detta driver upp priset och aktörer riskerar att gå i konkurs och/eller skapas en stor osäkerhet på marknaden.

Hastigt ökad efterfrågan

Energipriset kan snabbt öka till följd av oväntat snabb ökning av efterfrågan som inte kan mötas av marknaden, t.ex. på grund av att befintlig infrastruktur inte kan överföra den efterfrågade energimängden.

4.2.9 Energiförsörjningen har både interna och externa beroenden

Samhället består av en finmaskig väv av fler och starkare beroenden än tidigare. Det beror till största delen på ett antal samverkande samhällsförändringar, varav

teknikutvecklingen är den som har skapat flest beroenden mellan olika verksamheter. Även den ökande graden av specialisering har skapat många beroendeförhållanden. I dag lägger man ut en allt större andel av verksamheten på tredje part, samtidigt som produktionen i allt högre grad sker enligt principen ”just in time”.

Energimyndigheten har tillsammans med andra aktörer studerat kritiska beroenden inom ett antal verksamheter inom energiförsörjningen. Exempel på kritiska beroenden inom energisektorn är:

- Oljebaserade drivmedel krävs för leverans av (bio)bränsle till kraft-/fjärrvärmeverk
- El behövs till pumparna på tankställen för fordonsbränsle
- El behövs för drift och övervakning av naturgasnätet
- El behövs för drift av oljedepåer och därmed för distribution av drivmedel till tankställen
- Fjärrvärme används i vissa fjärrkylesystem för hela eller delar av kylproduktionen
- Nästan alla former av uppvärmning av bostäder och lokaler är beroende av el
 - El behövs för att driva pumpar i fjärrvärmenät; mest kritiskt är de stora pumparna som finns vid värmeverket. Det är inte lika allvarligt om de pumpar ute i distributionsnätet som används för tryckhöjning står stilla eftersom distributionen ändå kan fortgå.
 - El behövs för att driva cirkulationspumpar i bostäder i lokaler för att fördela distribuerad värme. Det finns dock studier som visar att med *rätt förutsättningar* är möjligheten till självcirkulation i en byggnads värmesystem goda.
 - Många hushåll, framför allt i en- och tvåfamiljshus, har elvärme eller värmepump, vilket innebär att värmesystemet blir helt utslaget vid elavbrott.
 - Berg- och jordvärme kräver el för att driva värmepumpen.
 - Den som eldar med ved, pellets eller olja i sitt värmesystem eller är ansluten till fjärrvärmenät är beroende av el för att bränsle-/värmematning och pumpar ska fungera.
 - Kakelugnar, kaminer och liknande kräver dock normalt ingen el för att fungera, undantaget vissa pelletskaminer.

En beroendeanalys genomfördes av Samverkansområde Transporter under 2009. Då konstaterades att nästan alla typer av transporter är mycket eller kritiskt beroende av elförsörjning, elektronisk kommunikation och personal. Detta beroende identifierades även under SAMÖ-KKÖ 2011.

Energisystemet är i likhet med de flesta infrastrukturer i allt högre grad beroende av fungerande externa kommunikationsnät – avbrott i kommunikationsnäten kan medföra att energibehovet inte kan tillgodoses. Dessutom kräver reparationsarbeten i samband med störningar oftast tillgång till fungerande elektroniska

kommunikationer. Erfarenheterna efter stormarna Gudrun och Per visar att telekommunikationernas, främst mobiltelefonins, tålighet mot elavbrott är mycket låg och i vissa fall till och med obefintlig. Reparationsarbeten riskerar därmed att fördröjas.

Många kraftverk och alla raffinaderier och oljedepåer är beroende av att flödet av transporter till och från anläggningen fungerar. Vägarna ska förutom att bära transporter av insatsvaror och restprodukter även fungera för personalen.

Delar av energiförsörjningen (främst kraftverk och raffinaderier) är beroende av en fungerande kommunal vattenförsörjning, som bland annat är beroende av el för att driva reningsanläggningar, pumpar med mera. Längre avbrott i elsystemen i samband med extrema väderhändelser, där inte reservkraften räcker till, kan få svåra följder för vattenförsörjningen till exempelvis ett kraftvärmeverk och dess reningssystem.

4.3 Risker och beroenden per energiområde

4.3.1 EI

Begränsad tillgång

Ansvar för elbalansen på medellång och lång sikt vilar på "marknaden", dvs. inget särskilt utpekat företag eller annan organisation har något formellt ansvar för elenergibalansen. Företagens strategier, baserade på rent företagsekonomiska grunder, är avgörande för deras investeringar i det svenska elsystemet. Det saknas riktlinjer, villkor och eller marknadsbaserade incitament för att garantera leveranskapacitet (effekt och energi).

Kärnkraften och vattenkraften är mycket dominerande i den svenska elproduktionen. En samtidig störning i de kraftslagen innebär en tydlig risk för elenergibrist. Ett av flera exempel är situationen i december 2008, då flera kärnkraftsreaktorer var avställda på grund av problem med sprickor i styrstavar. Vattennivåerna i de svenska magasinen var då inte exceptionellt låga, men lägre än normalt. En hög användning av vattenkraft kan då leda till energibrist i ett längre perspektiv (elenergibrist), speciellt om vårfloden blir onormalt liten i Sverige och i grannländerna.

Säkerhetskraven är mer långtgående för kärnkraftverken än för övriga typer av kraftverk. Det aktuella behovet av el vägs inte in i bedömningen när Strålsäkerhetsmyndigheten ger drifttillstånd till en kärnkraftsreaktor. En olycka, ett olyckstillbud eller ett upptäckt systemfel i en kärnkraftsreaktor kan, utöver eventuella evakueringar och miljöpåverkan, medföra att samtliga kärnkraftsreaktorer av samma typ tvingas stänga för en längre period i avvaktan på klarläggande av orsak och genomförande av eventuella åtgärder. Upptäckten av sprickor i styrstavar år 2008 i reaktorer i Oskarshamn och Forsmark är ett av flera exempel på detta. Den planerade ombyggnaden av kärnkraftsreaktorer för modernisering och effekthöjning innebär att reaktorerna är avstängda under flera

månader. Detta innebär temporärt en ökad sårbarhet i den svenska elförsörjningen eftersom det visat sig vara svårt att bedöma hur långa avställningarna blir.

Under perioder med stor elförbrukning (kraftig och långvarig kyla i stora delar av landet, högkonjunktur) och/eller stora störningar i de två dominerande elproduktionssätten kan en situation därmed uppstå där den samlade elproduktionen och överföringen av el i och till Sverige/Norden inte räcker för att möta efterfrågan. Det finns då risk för både kortvarig elbrist (effektbrist) som långvarig elbrist (elenergibrist). Effektbristsituationer kan i princip uppträda när som helst under året beroende på hur produktions- eller överföringskapaciteten är för stunden – i värsta fall kan effektbristen leda till att Svenska Kraftnät tvingas ge order om bortkoppling av elanvändare. Numera finns möjlighet att styra el till samhällsviktiga elanvändare i en situation där överföringen av el måste begränsas eller avbrytas.⁸

Den stora ökningen av värmepumpar för uppvärmning av småhus bidrar till ett ökat effektbehov under den kalla delen av året. Värmepumparna är vanligtvis inte dimensionerade för att klara uppvärmning vid riktigt kallt väder. Detta medför att uppvärmningen vid kallt väder i stället sker med el från elnätet, vilket riskerar att förvärra en redan svår situation på elmarknaden.

Sverige har varit förskonat från svåra dammolyckor, men det finns ett antal dammar där ett dammbrott skulle kunna leda till katastrofala konsekvenser för befolkningen i området och omöjliggöra viktig elproduktion och eldistribution.

Sammankoppling av energisystemet med grannländernas elsystem kan ha stor betydelse för försörjningstryggheten eftersom elen kan importeras eller exporteras beroende på var brist uppstår. Elförbrukningen är som högst i Sverige vid riktigt kalltinterväder. Även våra närmsta grannländer har en högre förbrukning vid kallt väder, vilket innebär att Sverige inte kan räkna med att alltid kunna importera el, vilket har blivit tydligt de senaste vintrarna.

Avbrott

Även om lokalnätet på de högre spänningsnivåerna är uppbyggda som slingnät drivs de ”radiellt” vilket medför att det blir ett relativt kort elavbrott i samband med haverier i nätet. På landsbygden förekommer både slingnät och radialnät. Kunder med liten förbrukning längst ut i lokalnätet är oftast radiellt anslutna och här blir avbrotten längre vid fel. Den generella bilden är således: ju glesare bebyggelse desto större andel radiella nät. Lågspänningsnäten är nästan alltid radiellt uppbyggda.

Inom elförsörjningen finns det ett funktionskrav som anger att från den 1 januari 2011 får inga elavbrott vara längre än 24 timmar (i vissa sammanhang inte längre än 12 timmar) såvida inte det beror på orsaker utom elnätföretagets kontroll. Enligt Energimarknadsinspektionens sammanställning⁹ drabbades under 2009

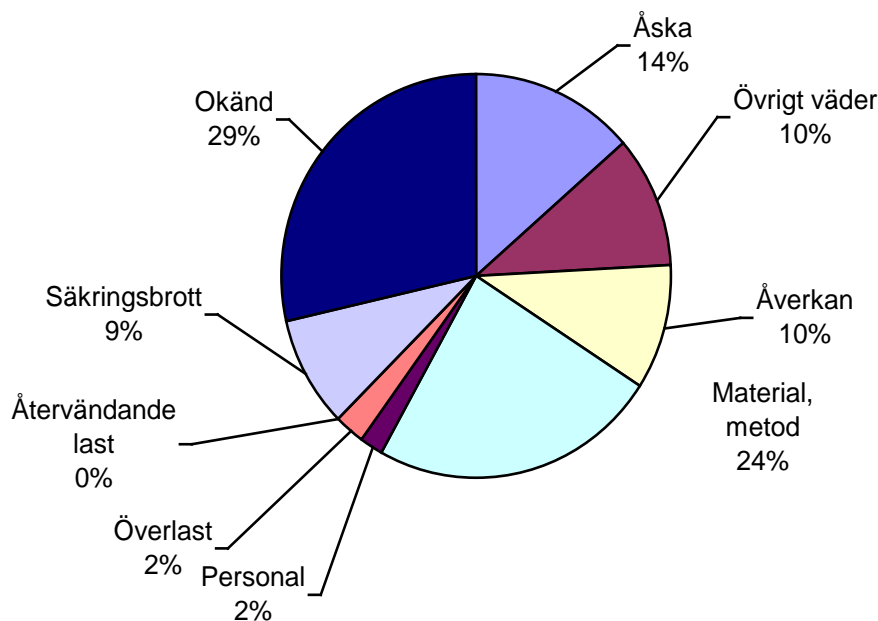
⁸ Förordning (2011:931) om planering för prioritering av samhällsviktiga elanvändare.

⁹ Särskilda rapporten, teknisk information (<http://www.ei.se/For-Energiforetag/El/Inrapportering-for-elnatsforetag/Inrapporterade-data>)

drygt 14000 elkunder av elavbrott mellan 12 och 24 timmar. Under samma period drabbades ca 3600 av elavbrott längre än 24 timmar.

Svensk Energis preliminära avbrottsstatistik¹⁰ för 2010 visar följande:

- Antalet rapporterade oplanerade elavbrott längre än 3 minuter uppgick till cirka 54 000.
- Knappt 80 procent av samtliga elavbrott är oplanerade.
- I genomsnitt drabbas en elanvändare ansluten till lokalnätet av ungefär 1,5 oplanerat elavbrott om året som tillsammans varar cirka 1,5 timmar.

Figur 4 Avbrottsorsaker i lokalnäten (dvs. spänningsnivåer mellan 0,4–24 kV). Källa: Svensk Energis avbrottsstatistik för 2009 avseende elavbrott längre än tre minuter.

Elanvändare på landsbygden i skogsområden drabbas oftare av elavbrott än t.ex. boende i tätorter. Dessutom drabbas boende på landsbygden oftare av långa elavbrott. De stora elanvändarna (t.ex. pappers- och massaindusti, järn- och stålverk, oljeraffinaderier och petrokemisk industri) är anslutna på högre systemnivåer i elnätet och har därmed en mer tillförlitlig elförsörjning.

Det finns region- och lokalnätstationer och ledningsstolpar som ligger på s.k. dålig mark med risk för jordskred och erosion. I de fall detta leder till avbrott blir dessa normalt relativt kortvariga och lokala.

Risken för översvämningar av nätstationer riskerar att öka, dels på grund av klimatförändring, dels till följd av att delar av ledningsnätet på landsbygden grävs ner (markförlägg). Det senare har medfört att flera kommuner har beviljat

¹⁰ DARWin, 2011-10-07. Underhandsmaterial från Svensk Energi.

dispenser från strandskyddet för nätstationer på marken utan att kräva att de ska vara rimligt skyddade från översvämningar/höga flöden.

Underkylt regn kan orsaka så mycket isbildning på elledningar och stolpar att de i samband med mer eller mindre kraftig vind brister eller knäcks, vilket har inträffat flera gånger i Sverige (med förödande konsekvenser i oktober 1921). En omfattande isstorm kan få ödesdigra och långvariga konsekvenser för den svenska elförsörjningen.

Ras, skred och åskväder (blixtnedslag) orsakar normalt endast störningar inom den lokala eldistributionen. Små jordbävningar inträffar dagligen i Sverige, men har inte orsakat några stora skador de senaste 100 åren.

Ett enstaka fel som inträffar i stamnätet eller i de delar av regionnätet som har de högsta spänningsnivåerna påverkar normalt inte slutanvändarna. Om det trots allt blir ett avbrott i stam- och regionnät riskerar väldigt många inom och utom landet att drabbas, men sådana elavbrott är sällsynta. Avbrott i stam- och regionnät kan exempelvis orsakas av mycket isstormar, kraftiga stormar/orkaner eller tekniska fel som resulterar i skenande automatiska bortkopplingar. Störningar på de högre systemnivåerna går normalt relativt snabbt att återställa alternativt går det att leda elen en annan väg.

Regionnäten byggs ”trädsäkra” i hela landet, dvs. träd ska inte kunna falla ner på ledningarna och orsaka avbrott. Emellertid har inte alltid underhållet skötts enligt plan. Enligt Svensk Energis redovisning av det s.k. NÄTKIC-projektet återstod 7 procent av regionnätet att trädsäkra vid ingången av 2011. Det finns myndighetsföreskrift som bland annat ställer krav på trädsäkring.¹¹

Ett enstaka fel i ett lokalnät utanför tätort ger däremot oftast ett avbrott i elleveransen till slutanvändaren. Av Figur 4 framgår att de vanligaste orsakerna till elavbrott i lokalnät är fel till följd av väderstörningar såsom åska, stormar och snöoväder. Även materialfel står för en stor del av elavbrotten om man i det begreppet lägger fel hänförbara till elsystemets inbyggda säkerhetsfunktioner, t.ex. säkringar och andra skyddsmekanismer som löser ut vid överbelastningar.

Konsekvenserna av ett dammhaveri i någon av de stora älvarna blir förödande för befolkningen i området och omöjliggör viktig elproduktion och eldistribution. Återuppbyggandstiden bedöms till många år.

En enstaka olycka eller händelse i elproduktionen leder i normalfallet inte till elavbrott eftersom produktionen är fördelad på många anläggningar som sinsemellan använder olika bränslen.

Den ökade automatiseringen av elsystemet medför att allt fler anläggningar är obemannade och därmed har risken ökat för att avsiktlig skadegörelse mot anläggningarna ska lyckas. Detta motverkas till viss del av att den tekniska bevakningen i form av larmsystem, kameraövervakning m.m. ökar.

¹¹ Energimarknadsinspektionens föreskrifter och allmänna råd om krav som ska vara uppfyllda för att överföringen av el ska vara av god kvalitet, EIFS 2011:2.

Andra aspekter och sårbarheter

Eftersom el ofta är en förutsättning för i stort sett all annan energiförsörjning har elen en särställning inom energisystemet. Tillgången på el är också i många fall en förutsättning för att andra tekniska system ska fungera. Störningar i elsystemet får ofta omedelbart konsekvenser eftersom det krävs att tillförsel och användning av el hela tiden måste hållas i balans (effektbalans).

Riskvärdering

Riskvärderingen redovisas i tabellform nedan. Riskvärderingen bygger på fakta i kapitel 3 och en sammanvägning av hot som redovisats och exemplifierats tidigare i detta kapitel (kapitel 4) samt kunskap och erfarenheter från fallstudier m.m. Färgkodningen i tabellen beskriver varaktigheten av störningen och har följande betydelse:

Ingen/mycket kort	Timmar	Dagar	Veckor	Månader
-------------------	--------	-------	--------	---------

Se även kapitel 2.2 för definitioner av bedömningsskalorna.

Hotkategorier/Hot	Begränsning	Avbrott
<i>Extern försörjning</i>		
Andra energislag	Nationellt	
Avbrott i tele- och datakommunikationer	Nationellt	
<i>Systeminternt</i>		
Handhavandefel		Regionalt
Konstruktions- eller materialfel	Nationellt	Nationellt
Explosion, brand		Regionalt
Dammhaveri	Nationellt	Regionalt
<i>Natur och klimat</i>		
Storm		Regionalt
Åska		Regionalt
Solstorm	Regionalt	Lokalt
Långvarig regnperiod/höga flöden		Regionalt
Erosion		Regionalt
Skred, ras		Regionalt
Torka	Nationellt	
Jordbävning		
Nedisning/underkylt regn/isstorm	Nationellt	Regionalt
Kraftiga regnskurar (ytvatten, dränering)		Lokalt
Högt havsvattenstånd		Lokalt
Långvarig kyla	Nationellt	Lokalt
<i>Personalfrånvaro</i>		
Sjukfrånvaro, pandemi		
Strejk, blockad	Nationellt	Regionalt
<i>Kriminalitet</i>		
Stöld, rån		

Hotkatergori/Hot	Begränsning	Avbrott
Sabotage, skadegörelse		Regionalt
Terror	Nationellt	Regionalt
<i>Omgivningen</i>		
Olycka/utsläpp i industrianläggning		Lokalt
Trafikolycka		Regionalt
Markarbeten/grävskada		Lokalt
Brand		Regionalt
<i>Geopolitik/Gränsöverskridande beslut</i>		
Handelsembargo	Nationellt	
Stopp för miljöfarlig utvinning (i annat land)	Nationellt	
Kraftigt ändrad energipolitik	Nationellt	
Politisk oro (i annat land)	Nationellt	
<i>Marknad</i>		
Spekulationsbubbla	Nationellt	
Hastigt ökad efterfrågan	Nationellt	

4.3.2 Fjärrvärme

Begränsad tillgång

Flertalet fjärrvärmeverk är dimensionerade för en veckas ihållande kyla och med reserv för den största produktionsenheten (pannan).

Bränsleflexibiliteten varierar i hög grad mellan olika anläggningar. Stora, äldre fjärrvärmeverk har ofta hög flexibilitet, medan de flesta små fjärrvärmeverk har liten flexibilitet – kanske endast bibränsle av en viss typ. De stora verken har i många fall olja eller kol som bränslealternativ och det kan då finnas lager för många dagars/veckors drift.

Jämfört med t.ex. olja är det svårt att bygga upp långvariga lager av bibränsle. Den ökade användningen av bio-, retur- och avfallsbränslen medför ett ökat beroende av transporter, i praktiken lastbilstrafik, som i sin tur är mycket hög grad är beroende av tillgång på diesel.

Flödet av transporter till ett värmeverk kan hindras av flera skäl: stora olyckor, förlisningar och extrema väderhändelser i form av stormar och översvämningar. Vägarna ska förutom att bära transporter av bränsle, insatsvaror och restprodukter även fungera för personalen.

Det finns problem med många av de ventilkammare som finns i äldre nät. Problemen är oftast relaterade till bristande underhåll. Problemen ökar ju mer det regnar.

Avbrott

Ett tydligt problem i fjärrvärmesystem är mottagarnas sårbarhet för elavbrott eftersom det krävs el för att distribuera värmen i fastigheterna på ett effektivt sätt.

Detta gäller såväl hushåll/byggnader med fjärrvärme och för de med egna värmesystem. De flesta fastigheter klarar kortare elavbrott innan det blir några problem med inomhustemperaturen. Få fastighetsägare i tätorter har uppmärksammat problemet med att värmesystemet är elberoende.

Distributionen i fjärrvärmenäten är rimligt säkrade mot elavbrott, men distributionen inom fastigheterna är sårbar för elavbrott. Värmepumpar i produktionsanläggningar och pumpar i fjärrvärmenäten är generellt sett känsliga för strömspikar.

Det byggs allt fler bibränsleeldade s.k. närvärmecentraler, som producerar värme geografiskt nära användarna. På grund av sina geografiska placeringar sker den nödvändiga elförsörjningen ofta från elnät med förhållandevis låg leveranssäkerhet. Närvärmecentralerna behöver el för att hantera bränslet och för distribution av värmen ut i ledningarna. I en del fall har dock ägarna förberett för eller installerat reservverk för att kunna hantera eventuella elavbrott.

El behövs i de flesta processer på ett kraftvärmeverk, till såväl bränsleinmatnings-system som system där värmeenergin pumpas ut till fjärrvärmenätet. Störningar i elnätet, t.ex. spänningsfall, kan därmed orsaka problem för samtliga elberoende processer vid ett kraftvärmeverk.

Det finns exempel på avbrott/störningar i fjärrvärmesystem som varat i flera dagar (t.ex. Kiruna 2011), men det saknas en samlad avbrottsstatik för fjärrvärme-sektorn.

Anläggningar för produktion av fjärrvärme är beroende av ett fungerande kommunalt vatten- och avloppssystem, främst för spädmatning (vattenpåfyllnad) till systemet.

Flertalet värmeverk är försedda med industristaket, lås och larm – skyddet mot kvalificerat sabotage är oftast bristfälligt.

En brand, en översvämning eller ett kvalificerat sabotage i en produktionsanläggning som förstör elektriska installationer och styrsystem kan innebära att anläggningen är utslagen i många veckor.

Relativt många fjärrvärmeverk kan få driftproblem vid översvämningar till följd av exempelvis högt vattenstånd längs kuster, älvar och andra vattendrag.

Markförskjutning till följd av erosion, ras eller skred kan orsaka stora skador på ett fjärrvärmenät. Den s.k. naturliga fixeringen av moderna fjärrvärmerör kan försvinna vid höga grundvattennivåer eller i blöt/illa dränerad mark. Detta kan leda till stora förskjutningar och mekaniska påfrestningar som följd. För stora nät som täcker stora geografiska ytor över långa sträckor ökar risken för störningar till följd av erosion, ras och skred. Tunnelförlagda system finns i stora tätorter där det rimligtvis inte finns rasrisk.

Riskvärdering

Riskvärderingen redovisas i tabellform nedan. Riskvärderingen bygger på fakta i kapitel 3 och en sammanvägning av hot som redovisats och exemplifierats tidigare i detta kapitel (kapitel 4) samt kunskap och erfarenheter från fallstudier m.m. Färgkodningen beskriver varaktigheten av störningen och har följande betydelse:

Ingen/mycket kort	Timmar	Dagar	Veckor	Månader
-------------------	--------	-------	--------	---------

Se även kapitel 2.2 för definitioner av bedömningsskalorna.

Hotkategorihot	Begränsning	Avbrott
<i>Extern försörjning</i>		
Andra energislag	Lokalt	Lokalt
Avbrott i tele- och datakommunikationer	Lokalt	Lokalt
<i>Systeminternt</i>		
Handhavandefel		Lokalt
Konstruktions- eller materialfel	Lokalt	Lokalt
Explosion, brand		Lokalt
Dammhaveri		
<i>Natur och klimat</i>		
Storm		Lokalt
Åska	Lokalt	
Solstorm	Lokalt	Lokalt
Långvarig regnperiod/höga flöden		Lokalt
Erosion		
Skred, ras		Lokalt
Torka		
Jordbävning		
Nedisning/underkyllt regn/isstorm		Lokalt
Kraftiga regnskurar (ytvatten, dränering)		Lokalt
Högt havsvattenstånd		Lokalt
Långvarig kyla		
<i>Personalfrånvaro</i>		
Sjukfrånvaro, pandemi		Lokalt
Strejk, blockad	Lokalt	Lokalt
<i>Kriminalitet</i>		
Stöld, rån		
Sabotage, skadegörelse	Lokalt	Lokalt
Terror		Lokalt
<i>Omgivningen</i>		
Olycka/utsläpp i industrianläggning		Lokalt
Trafikolycka		Lokalt
Markarbeten/grävskada		Lokalt
Brand		Lokalt

Hotkategorier/Hot	Begränsning	Avbrott
<i>Geopolitik/Gränsöverskridande beslut</i>		
Handelsembargo		
Stopp för miljöfarlig utvinning (i annat land)		
Kraftigt ändrad energipolitik	Lokalt	
Politisk oro (i annat land)	Lokalt	
<i>Marknad</i>		
Spekulationsbubbla		
Hastigt ökad efterfrågan		

4.3.3 Fjärrkyla

Fjärrkyla har inte speciellt analyserats eftersom antalet fjärrkylesystem i landet än så länge inte är så stort och det saknas störningsstatistik. Följande kan dock översiktligt konstateras.

- Där fjärrvärme används för att alstra kyla (absorptionskyla) ger ett driftstopp i fjärrvärmens avbrott i kylleveransen.
- Möjligheterna att utnyttja kallt bottenvatten från hav, sjöar och andra vattendrag (så kallad frikyla) minskar under långa perioder med hög temperatur.
- Fjärrkylesystem är i likhet med fjärrvärmesystem beroende av el för att fungera.
- Friktionsfixering är ännu inte ett problem för fjärrkyledistributionen (jämför med fjärrvärmedistributionen ovan) eftersom fjärrkylesystemen hittills inte har använt denna förläggningsmetod.

4.3.4 Oljebaserade bränslen

Begränsad tillgång

Störningar i drivmedelsförsörjningen till fordon påverkar t.ex. polis, räddningstjänst, bevakning, avfallshantering, akutsjukvård, kommunal äldreomsorg, vägtransporter och sjötransporter. Dessa aktörer har normalt inga större egna lager av drivmedel utan är beroende av att kunna tanka på offentliga tankställen.

Oljebolagens successiva nedläggningar och andra rationaliseringar av driften av oljedepåerna ökar sårbarheten för elavbrott, drivmedelsblockader eller andra leveransstörningar till och från depåerna.

Det kan uppstå stora problem i drivmedelsförsörjningen vid långvariga och geografiskt omfattande elavbrott eller vid stora avbrott i de elektroniska kommunikationerna.

Ett elavbrott leder till att det inte går att tanka eftersom inga tankställen har reservverk som startar automatiskt vid elavbrott. Ett elavbrott leder efter ett antal timmar även till bortfall av de för tankställena nödvändiga elektroniska kommunikationerna. Detta hindrar helt eller delvis möjligheterna att tanka

eftersom t.ex. uppumpning av bränsle, betalning, order om påfyllnad, lager- och försäljningsstatistik kräver kommunikation med centrala informationssystem. Även om orten där tankstället finns har el, kan kommunikationsnäten vara påverkade av elavbrott och därmed går det inte att tanka.

Till depåerna på ostkusten sker även import av oljeprodukter från bland annat Estland och Finland. Blir ett utländskt raffinaderi utslaget kommer transportbehovet av oljeprodukter inom Sverige att öka, vilket kan bli mycket svårt att hantera med hänsyn till den slimmade transportorganisationen. Kortvarigt bör dock 10–15 procent extra kapacitet kunna uppnås.

Konsekvenserna av att en depå slås ut beror bland annat på om det finns möjlighet för bolagen att samverka kring distributionen. På orter där det finns fler än en depå, är möjligheterna till samverkan goda, om den gemensamma infrastrukturen inte har påverkats. Den geografiska spridningen av depåerna gör att man kan anta att problemen blir extra stora om en depå blir utslagen i Norrland där det redan är stora transportavstånd. På sikt ökar konsekvenserna av en utslagen depå eftersom antalet depåer successivt minskar av företagsekonomiska skäl.

Många depåer ligger på/är förankrade i urberg och därmed inte direkt hotade av erosion, men en del depåer är pålade. I de fall cisterner ligger i slänter är de förankrade i urberget. Några depåer kan dock behöva se över riskbilden till följd av den förväntat ökade frekvensen av höga flöden i sjöar och andra vattendrag och höjningen av havsytenivån. Några depåer har bara en möjlig väg fram till depå (samma väg till och från depån) – ett vägras skulle därmed stoppa utlastningen från en sådan depå.

Om havsytenivån till följd av klimatförändring stiger väsentligt skulle det troligen ställa till problem för flera depåer. Vissa depåer ligger högt men många ligger i höjd med kajkanten. En hög havsyta kan påverka lossning i hamnarna (påfyllning av depå).

En allt större andel av den globala råolja produktionen sker i tidvis oroliga och instabila områden. Därmed ökar risken för störningar i råolja försörjningen – även för länder som likt Sverige importerar nästan all råolja från stabilare regioner. Till det kommer att det finns internationella oljelager som efter centrala beslut kan användas, se nedan. Risken för en fysisk brist i tillförseln av råolja och oljeprodukter är i praktiken mycket liten ur ett nationellt perspektiv.

Den ökande exporten av olja från Ryssland genom Finska viken, vilken motsvarar drygt en procent av världens samlade konsumtion, medför ökad risk för ett stort oljeutsläpp i Östersjön och Öresund. Detta bedöms dock inte i någon större utsträckning i sin tur försvåra möjligheterna att frakta råolja eller oljeprodukter till raffinaderier eller depåer.

Ett långvarigt oplanerat stopp (halvår–år) i ett av de svenska raffinaderierna bedöms inte orsaka nationella allvarliga störningar i försörjningen av oljeprodukter. Dock finns risk för prisökningar och mindre leveransstörningar samt eventuellt att vi tvingas använda diesel av sämre kvalitet.

Från raffinaderierna går de flesta av oljeprodukterna med kusttankers vidare till oljedepåer och storförbrukare. Om oljehamnen i Göteborg (utskeppnings- och import-/depåhamn) blir utslagen är det oklart om det finns tillräcklig transportkapacitet för att kunna möta behovet av alternativa transportvägar.

Avbrott

Avbrott i försörjningen av oljeprodukter till slutanvändare lär endast bli lokala och kortvariga. Sådana händelser är t.ex. kopplade till omfattande elavbrott, skador på lokalt tankställe (översvämning, brand, pumphaveri m.m.) eller att en depå är utslagen och distributionen av drivmedel och bränslen inte hinner omorganiseras innan det är dags för påfyllning av tankställe m.m.

Andra aspekter och sårbarheter

Generellt gäller att störningar i försörjningen av oljebaserade bränslen har oftast ett relativt långsamt förlopp innan det orsakar problem för slutanvändaren.

Det finns inget bränsle som på kort sikt kan ersätta eller märkbart komplettera användningen av diesel eller bensin inom vägtransportsektorn.

Användning av ”miljödiesel” för reservverk kan medföra driftproblem eftersom det finns risk att dieseln skiktat sig i bränsletanken.

Riskvärdering

Riskvärderingen redovisas i tabellform nedan. Riskvärderingen bygger på fakta i kapitel 3 och en sammanvägning av hot som redovisats och exemplifierats tidigare i detta kapitel (kapitel 4) samt kunskap och erfarenheter från fallstudier m.m. Färgkodningen beskriver varaktigheten av störningen och har följande betydelse:

Ingen/mycket kort	Timmar	Dagar	Veckor	Månader
-------------------	--------	-------	--------	---------

Se även kapitel 2.2 för definitioner av bedömningsskalorna.

Hotkategorihot	Begränsning	Avbrott
<i>Extern försörjning</i>		
Andra energislag		Lokalt
Avbrott i tele- och datakommunikationer		Regionalt
<i>Systeminternt</i>		
Handhavandefel		
Konstruktions- eller materialfel		
Explosion, brand	Regionalt	Lokalt
Dammhaveri		
<i>Natur och klimat</i>		
Storm		
Åska		Lokalt
Solstorm	Regionalt	
Långvarig regnperiod/höga flöden		Lokalt

Hotkatergori/Hot	Begränsning	Avbrott
Erosion		
Skred, ras	Regionalt	
Torka		
Jordbävning		
Nedisning/underkyllt regn/isstorm	Regionalt	Lokalt
Kraftiga regnskurar (ytvatten, dränering)	Regionalt	Lokalt
Högt havsvattenstånd	Regionalt	
Långvarig kyla		
<i>Personalfrånvaro</i>		
Sjukfrånvaro, pandemi	Regionalt	Lokalt
Strejk, blockad	Regionalt	Lokalt
<i>Kriminalitet</i>		
Stöld, rån		Lokalt
Sabotage, skadegörelse	Regionalt	Lokalt
Terror	Regionalt	
<i>Omgivningen</i>		
Olycka/utsläpp i industrianläggning	Regionalt	Lokalt
Trafikolycka	Regionalt	Lokalt
Markarbeten/grävskada		
Brand	Regionalt	Lokalt
<i>Geopolitik/Gränsöverskridande beslut</i>		
Handelsembargo	Nationellt	
Stopp för miljöfarlig utvinning (i annat land)	Nationellt	
Kraftigt ändrad energipolitik	Nationellt	
Politisk oro (i annat land)	Nationellt	
<i>Marknad</i>		
Spekulationsbubbla	Nationellt	
Hastigt ökad efterfrågan	Nationellt	

4.3.5 Biobränslen, torv och avfall

Begränsad tillgång

Generellt gäller att störningar i försörjningen av biobränslen oftast har ett relativt långsamt förlopp innan det orsakar problem för slutanvändaren.

Huvuddelen av de biobränslen som används i Sverige är inhemskt producerade. Det förekommer dock en omfattande import av biobränslen, bland annat etanol, träpellets och torv. Merparten av importen går till fjärrvärmeförsörjningen. Detta medför att störningar i importmöjligheter, t.ex. skador i hamnar, geopolitiska åtgärder och marknadsspekulationer möjligen skulle kunna störa tillförseln av biobränslen så mycket att det påverkar lokal el- och värmeproduktion och regional drivmedelsförsörjning.

Störningar i försörjningen av drivmedel och andra störningar i transportsektorn (t.ex. strejker) kan slå hårt mot försörjningen av biobränsle: allt från avverkning/skörd, till förädling och transport till användarna inom energisektorn (värmeverk), industrin samt service- och bostadssektorn.

Avbrott

De avbrott som eventuellt kan ske i försörjningen av biobränsle till slutanvändare lär endast bli lokala och kortvariga. Sådana händelser är t.ex. kopplade till omfattande elavbrott i bränsleförädlingsledet, ett lager/en depå är utslagen (t.ex. brand eller vägras) och distributionen inte hinner omorganiseras innan det är dags för påfyllning av biobränsle hos slutanvändaren.

Riskvärdering

Riskvärderingen redovisas i tabellform nedan. Riskvärderingen bygger på fakta i kapitel 3 och en sammanvägning av hot som redovisats och exemplifierats tidigare i detta kapitel (kapitel 4) samt kunskap och erfarenheter från fallstudier m.m. Färgkodningen beskriver varaktigheten av störningen och har följande betydelse:

Ingen/mycket kort	Timmar	Dagar	Veckor	Månader
-------------------	--------	-------	--------	---------

Se även kapitel 2.2 för definitioner av bedömningsskalorna.

Hotkategoril/Hot	Begränsning	Avbrott
<i>Extern försörjning</i>		
Andra energislag	Regionalt	Lokalt
Avbrott i tele- och datakommunikationer		
<i>Systeminternt</i>		
Handhavandefel		
Konstruktions- eller materialfel		
Explosion, brand	Regionalt	Lokalt
Dammhaveri		
<i>Natur och klimat</i>		
Storm	Regionalt	Lokalt
Åska	Lokalt	
Solstorm	Lokalt	
Långvarig regnperiod/höga flöden	Lokalt	
Erosion		
Skred, ras	Lokalt	Lokalt
Torka		
Jordbävning		
Nedisning/underkylt regn/issstorm		Lokalt
Kraftiga regnskurar (ytvatten, dränering)		Lokalt
Högt havsvattenstånd		Lokalt
Långvarig kyla		
<i>Personalf frånvaro</i>		

Hotkatergori/Hot	Begränsning	Avbrott
Sjukfrånvaro, pandemi	Regionalt	Lokalt
Strejk, blockad	Regionalt	Lokalt
<i>Kriminalitet</i>		
Stöld, rån		
Sabotage, skadegörelse	Regionalt	Lokalt
Terror		
<i>Omgivningen</i>		
Olycka/utsläpp i industrianläggning		Regionalt
Trafikolycka		Lokalt
Markarbeten/grävskada		
Brand	Regionalt	Lokalt
<i>Geopolitik/Gränsöverskridande beslut</i>		
Handelsembargo		
Stopp för miljöfarlig utvinning (i annat land)	Nationellt	
Kraftigt ändrad energipolitik	Nationellt	
Politisk oro (i annat land)		
<i>Marknad</i>		
Spekulationsbubbla		
Hastigt ökad efterfrågan		

4.3.6 Naturgas

Riskbedömningen nedan behandlar det rörbundna naturgassystemet. Den naturgas som distribueras med lastbil bland annat i Stockholmsområdet berörs därmed inte.

Begränsad tillgång

En utredning från Energinet.dk visar att det är sannolikt att naturgasen i de nuvarande naturgasfälten i Nordsjön inte räcker för Sveriges och Danmarks behov 2012 och 2013. Sedan oktober 2010 finns det dock möjligheter att ta in gas från Tyskland till Danmark och därmed förbättra situationen. Men den tekniska lösningen har för närvarande begränsad kapacitet. Det kommer emellertid att göras ytterligare investeringar i dansk och tysk infrastruktur för att öka kapaciteten att kunna förse det danska-svenska naturgassystemet med gas från Tyskland (och därmed från hela Europa inklusive Ryssland). Det innebär att de tekniska riskerna minskar till följd av fler tillförselalternativ och att de geopolitiska och marknadsmässiga riskerna ökar till följd av ökat beroende avgastransport genom flera länder och med fler aktörer involverade innan gasen når de svenska slutanvändarna.

Ett exempel på väderrelaterad störning är att i november 2007 stängdes det danska gasfältet Tyra under en svår storm för att kunna klara en eventuell evakuering. Detta ledde till störningar i leveranserna till Sverige. Klimatförändringen kan medföra högre vindstyrkor i Nordsjön och större vågor, vilket i så fall medför att

produktionsplattformarna blir mer sårbara. Det kan därmed bli fler störningar eller stopp i naturgasflödet från Danmark till Sverige.

Avbrott

Det är främst risker kopplade till driften av naturgassystemet som skulle kunna leda till att naturgasleveranserna till Sverige upphör, men även organisatoriska eller operativa misstag kan under en begränsad tid orsaka leveransstopp. En omfattande skada på naturgasplattformen Tyra eller sjöledning i Nordsjön, i Danmark eller i Öresund skulle kunna ta minst 60 dagar att reparera, men sannolikheten för detta är mycket låg (1 gång per 100–20 000 år beroende på händelse). Risken för skador på den landförlagda delen av naturgassystemet är högre än för den havsförlagda, men reparationstiderna är kortare, i sämsta fall cirka 1 vecka (sannolikhet 1 gång per 80 år). De avbrott som förekommer på de lokala näten drabbar oftast högst ett tiotal kunder och skadorna repareras i de flesta fall inom två timmar.

Eftersom inmatningen av naturgas sker vid en enda punkt ökar sannolikheten för avbrott eller andra störningar ju längre bort från den punkten användaren finns.

Olyckor vid produktion och distribution av naturgas och därmed uteblivna leveranser av el och värme samt råvara till den kemiska industrin bedöms främst få lokala eller eventuellt regionala konsekvenser.

Risken för skred och erosion i sluttande plan kan bli ett problem vid ökade nederbördsmängder. Stålrören i transmissionsnätet är grövre än i distributionsnätet och är därmed känsligare för s.k. skjvningsskrafter, vilket kan uppstå om röret kan bli frilagt till följd av t.ex. erosion eller skred i samband med översvämningar eller höga flöden. Detta kan leda till sprickor i rören och/eller rörbrott. Motsvarande problem uppstår om det blir sättningar i marken till följd av mycket nederbörd – känsligast är passage av vägar eller våtmarker eftersom rören kan sitta fast förankrat i en punkt (t.ex. vägbanken) medan marken utanför sjunker. Även rören i distributionsnätet kan i likhet med ledningarna i rören i transmissionsnätet skadas till följd av skjvningsskrafter.

Blir vattnet upp emot en halvmeter eller högre i en manöver- och reglerstation (M/R-station) slås el- och kommunikationsutrustningen ut vilket gör att stationen inte kan fjärrövervakas eller styras. Dessutom slutar värmesystemet och reglerventiler, för att få rätt temperatur och tryck på gasen, att fungera. Själva gasutrustningen kan i princip stå under vatten. Reglerstationer är mindre känsliga än M/R-stationer då de förra t.ex. inte innehåller fjärrmanöverutrustning.

Åskrelaterade störningar i naturgasdistributionen är mycket ovanliga, men i september 2008 orsakade ett åsknedslag en läcka på en transmissionsledning utanför Gislaved i Småland. Händelsen ledde inte till totalt avbrott eftersom det även efter sektionering av den skadade ledningen fanns kvar gas i ledningen och att storförbrukande kunder försågs med gas på flaska.

Det kan uppstå leveransavbrott till följd av trafikolycka, t.ex. en lastbil som kör av vägen och därvid plöjer ner i marken och skadar en naturgasledning vid sidan av vägbanan.

Andra aspekter och sårbarheter

Energimyndigheten kommer senast den 3 december 2011 redovisa en fullständig bedömning av riskerna för naturgasset i enligt med kraven i EU-förordning 994/2010.¹²

Riskvärdering

Riskvärderingen redovisas i tabellform nedan. Riskvärderingen bygger på fakta i kapitel 3 och en sammanvägning av hot som redovisats och exemplifierats tidigare i detta kapitel (kapitel 4) samt kunskap och erfarenheter från fallstudier m.m. Färgkodningen beskriver varaktigheten av störningen och har följande betydelse:

Ingen/mycket kort	Timmar	Dagar	Veckor	Månader
-------------------	--------	-------	--------	---------

Se även kapitel 2.2 för definitioner av bedömningsskalorna.

Hotkategoril/Hot	Begränsning	Avbrott
<i>Extern försörjning</i>		
Andra energislag	Lokalt	
Avbrott i tele- och datakommunikationer		
<i>Systeminternt</i>		
Handhavandefel		Lokalt
Konstruktions- eller materialfel	Regionalt	Regionalt
Explosion, brand	Regionalt	Regionalt
Dammhaveri		
<i>Natur och klimat</i>		
Storm	Regionalt	
Åska		
Solstorm	Regionalt	Lokalt
Långvarig regnperiod/höga flöden		
Erosion		Lokalt
Skred, ras	Regionalt	Regionalt
Torka	Regionalt	
Jordbävning		
Nedisning/underkylt regn/isstorm	Regionalt	
Kraftiga regnskuror (ytvatten, dränering)	Regionalt	
Högt havsvattenstånd	Regionalt	
Långvarig kyla	Regionalt	
<i>Personalf frånvaro</i>		
Sjukfrånvaro, pandemi		

¹² Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 994/2010 av den 20 oktober 2010 om åtgärder för att trygga naturgasförsörjningen och om upphävande av rådets direktiv 2004/67/EG.

Hotkatergori/Hot	Begränsning	Avbrott
Strejk, blockad	Regionalt	Regionalt
<i>Kriminalitet</i>		
Stöld, rån		
Sabotage, skadegörelse	Regionalt	Regionalt
Terror	Regionalt	Regionalt
<i>Omgivningen</i>		
Olycka/utsläpp i industrianläggning		
Trafikolycka		Regionalt
Markarbeten/grävskada		Regionalt
Brand	Regionalt	Regionalt
<i>Geopolitik/Gränsöverskridande beslut</i>		
Handelsembargo	Regionalt	
Stopp för miljöfarlig utvinning (i annat land)		
Kraftigt ändrad energipolitik	Regionalt	
Politisk oro (i annat land)	Regionalt	
<i>Marknad</i>		
Spekulationsbubbla	Regionalt	
Hastigt ökad efterfrågan	Regionalt	

4.4 Den långsiktiga utvecklingen av energisystemet påverkar riskbilden

Energisystemet förändras hela tiden, dels till följd av politiskt beslutade styrmedel och andra politiska beslut, dels på grund av en teknisk utveckling och förändrad tillgång på energi (och därmed förändrat pris). Energisystemet lär om 10–20 år i alla väsentliga delar vara mycket likt dagens system, men vissa energislag kommer att öka, andra att minska.

Den pågående utvecklingen mot en europeisk elmarknad respektive naturgasmarknad påverkar också försörjningstryggheten. Riskerna för geopolitiska och marknadsrelaterade störningar ökar eftersom fler länder och fler aktörer blir involverade i ett allt mer sammanflätat energisystem, medan de systemtekniska riskerna minskar då systemet får fler produktionsanläggningar och fler tillförselvägar. Båda dessa förändringar är kopplade till att det nordiska elsystemet respektive det dansk-svenska naturgassystemet blir tekniskt och marknadsmässigt allt mer sammanflätat med de europeiska näten.

Den ökade förekomsten av s.k. smarta elnät med tillhörande tekniklösningar (kraftigt ökad datahantering, laddstolpar för elbilar, storskaliga ellager med batterilösningar och tillhörande betalnings- och tariffösningar m.m.) påverkar hot-, risk- och sårbarhetsbilden för alla aktörer i energisystemet. Även här ökar framför allt de IT-relaterade riskerna, medan andra kanske minskar (risken för effektbrist).

Ett energisystem med väsentligt mer vindkraft, solenergi och effekthöjningar i kärnkraftreaktorerna påverkar också riskerna för effekt- och energibrist i elproduktionen. En ökad andel av vindkraft och solenergi i elförsörjningen ställer krav på att det finns stor tillgång till reglerkraft (vattenkraft) och en ökad flexibilitet elanvändningen, dvs. en ökad priselasticitet. För att möjliggöra det senare krävs en ökad (data)kommunikation med slutanvändarna vilket i sin tur ökar sårbarheten för IT-relaterade störningar.

Så småningom kommer den statligt upphandlade effektreserven att fasas ut och ersättas av en marknadsbaserad lösning. Det återstår att se om detta påverkar riskerna för effektbrist.

5 Resurser och mekanismer för att motstå allvarliga störningar och hantera energikriser

Energimyndigheten har ett övergripande ansvar för krisberedskap inom energisektorn såväl före som under och efter en kris. I den rollen arbetar myndigheten, baserat på den rådande ansvarsfördelningen enligt kapitel 2.1, enligt följande grundprinciper för energiberedskapen:

- Marknadens aktörer (producenter, distributörer, handlare och användare) har ett långtgående ansvar för att det finns beredskap att hantera störningar i energisystemet.
- När marknaden inte själv kan lösa en energikris eller när marknadsresultatet är oacceptabelt för konsumenterna då måste offentlig sektor kunna ingripa med förberedda åtgärder för att minska konsekvenserna av en uppkommen energikris.
- Det ska finnas en genomtänkt prioritering av vilka som får energi i bristsituationer.

Energimyndigheten disponerar inga egna materiella resurser för att lindra konsekvenserna av eller återställa energisystemet efter allvarliga störningar i energiförsörjningen. Myndigheten har emellertid operativa uppgifter knutna till hanteringen av oljekriser i enlighet med internationella avtal (EU och IEA). Därvid används särskilt IT-stöd. Myndigheten ska efter regeringens beslut kunna genomföra ransonering och andra regleringar vad avser användningen av energi. Myndigheten arbetar med att utforma regelverk för ransonering av el och olja. Myndigheten arbetar även med införandet av planeringssystemet Styrel, som syftar till att i effektbristsituation kunna prioritera elleveranser till samhällsviktig verksamhet.

För att hantera en uppkommen energikris har myndigheten vid behov tillgång till olika nätverk med experter inom och utom landet för energisystemets olika delar.

5.1 Generella mekanismer och resurser per energislag

De tre grundläggande principerna för krisberedskapen är:

- *Ansvarsprincipen*: den som har ansvar för en verksamhet under normala fredstida förhållanden, har motsvarande ansvar för verksamheten under krisituationer.
- *Likhetsprincipen*: en verksamhets organisation och lokalisering ska så långt det är möjligt vara den samma såväl under fredstida förhållanden som under kris eller krig.

- *Närhetsprincipen*: en kris ska hanteras där den inträffar och av dem som är närmast berörda och ansvariga.

Producenters och distributörers ansvar för en trygg energitillförsel regleras/begränsas genom avtal mellan kunden (energianvändaren) och berört företag. Producenterna och distributörerna måste också uppfylla de formella krav som samhället ställer på dem i form av lagar, förordningar och föreskrifter. Utöver de verksamhetsspecifika författningarna finns en mängd andra författningar som energiföretagen i likhet med andra företag måste följa. Dessa handlar t.ex. om skydd av konsumenter och regler för arbetsmiljö, arbetstider m.m.

Energianvändarna har ansvar för att själva klara konsekvenser av energikriser. Energianvändare med ”samhällsviktig verksamhet” är de som i första hand behöver vidta krisberedskapsåtgärder. Alla energianvändare har, enligt ansvarsprincipen (se ovan), ansvar för att klara konsekvenserna av de avbrott i leveranserna som de kan drabbas av. Härutöver finns viss lagstiftning som indirekt ställer krav på vissa energianvändare att vidta beredskapsåtgärder. Det ställs till exempel krav på fastighetsägare att ha en viss lägsta inomhustemperatur i bostäder, kontor m.m. Djurhållare har genom lagstiftning om djurskydd en skyldighet att klara djurens överlevnad vid exempelvis avbrott i energiförsörjningen.

I den följande redovisningen av några viktiga mekanismer och resurser används begreppet ”offentlig sektor” avseende den roll kommuner, länsstyrelser och regering har som områdesansvariga och myndigheter som sektorsansvariga. Observera att de allra flesta av den offentliga sektorns verktyg/resurser kräver ett större eller mindre deltagande av aktörer inom energisektorn för att kunna fungera.¹³

Huruvida marknadens och den offentliga sektorns mekanismer och resurser, med beaktande av respektive systems utformning (se kapitel 3), ger tillräcklig förmåga att hantera olika händelser (se kapitel 4) framgår av kapitel 6, Förmågebedömning.

5.2 EI

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra och återställa	
Begränsad tillgång – effektbrist	Användares priskänslighet Produktions- och transmissionskapacitet	Användares priskänslighet Balansavtal	Effektreserv Störningsreserv Manuell frånkoppling (Styrel)

¹³ I tabellerna är inte medtaget generella krisberedskapsaspekter för marknadsaktörer eller offentlig sektor. Bland generella krisberedskapsaspekter finns t.ex. omvärldsanalys, krisorganisation, personal (kapacitet och kompetens), krisplaner, informationshantering m.m. Orsaken till detta är att redovisningen skulle bli allt för överskådlig.

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra och återställa	
Begränsad tillgång – energibrist	Användares priskänslighet Produktions- och transmissionskapacitet	Användares priskänslighet	Förbrukningsdämpande åtgärder inklusive ransonering efter regeringsbeslut
Avbrott	Trädsäkring av elnät Företagens risk- och sårbarhetsanalyser Krav på maximal avbrottslängd Krav på avbrottsersättning	Elsamverkansorganisationen vid störningar hos flera elnätföretag Avtal med frivilligorganisationer	Avtal om personal m.m. från Försvarsmakten och dess frivilligorganisationer Svenska Kraftnäts materielförråd Nordisk reparationsberedskap (inom ramen för NordBER)

5.3 Fjärrvärme

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra och återställa	
Begränsad tillgång – effektbrist	Produktionskapacitet Användares värmeflexibilitet	Användares värmeflexibilitet	
Begränsad tillgång – energibrist	Produktionskapacitet Användares värmeflexibilitet	Användares värmeflexibilitet	Värmestugor
Avbrott	Användares värmeflexibilitet	Användares värmeflexibilitet Mobila panncentraler Centralt materielförråd	Värmestugor Utrymning

5.4 Fjärrkyla

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra och återställa	
Begränsad tillgång – effektbrist	Produktionsreserver Användares kylflexibilitet	Produktionsreserver Användares kylflexibilitet	
Begränsad tillgång – energibrist	Produktionsreserver Användares kylflexibilitet	Produktionsreserver Användares kylflexibilitet	
Avbrott	Användares kylflexibilitet	Användares kylflexibilitet	

5.5 Oljebaserade bränslen

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra och återställa	
Begränsad tillgång – effektbrist	Användares priskänslighet	Användares priskänslighet Kommersiella lager Poolorganisation	Internationella avtal (IEA och EU) 90 dagars beredskapslager
Begränsad tillgång – energibrist	Användares priskänslighet	Användares priskänslighet Kommersiella lager	Internationella avtal (IEA och EU) 90 dagars beredskapslager (lageravtapning) Förbrukningsdämpande åtgärd (informationskampanj) efter regeringsbeslut. Ransonering efter regeringsbeslut (arbete pågår)
Avbrott	Användares bränsleflexibilitet och lager	Användares bränsleflexibilitet och lager Poolorganisation	

5.6 Biobränslen, torv och avfall

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra och återställa	
Begränsad tillgång – effektbrist	Användares bränsleflexibilitet Lagernivåer	Användares bränsleflexibilitet Bränslelager hos användare	
Begränsad tillgång – energibrist	Användares priskänslighet och bränsleflexibilitet Lagernivåer	Användares priskänslighet och bränsleflexibilitet Bränslelager hos leverantörer	
Avbrott	Användares bränsleflexibilitet	Användares bränsleflexibilitet	

5.7 Naturgas

Samhällsroll Händelse	Marknad		Offentlig sektor
	Förebygga	Lindra/hantera och återställa	
Begränsad tillgång – effektbrist	Användares priskänslighet	Användares priskänslighet Kommersiella lager i Danmark Reglerlager i Sverige Avtal	Riskbedömning, åtgärdsplan och krisplan enligt EU-förordning Definierar "skyddade kunder"
Begränsad tillgång – energibrist	Användares priskänslighet och bränsleflexibilitet	Användares priskänslighet och bränsleflexibilitet Avtal	Riskbedömning, åtgärdsplan och krisplan enligt EU-förordning Definierar "skyddade kunder"
Avbrott	Användares bränsleflexibilitet Funktionskrav Krav på kris- och åtgärdsplaner	Användares bränsleflexibilitet Mobil M/R-station	Riskbedömning, åtgärdsplan och krisplan enligt EU-förordning Definierar "skyddade kunder"

6 Förmågebedömning

Myndighetens generella förmågebedömning avseende de hot, händelser, risker och beroenden som beskrivs i kapitel 4 redovisas dels energislagsvis i följande underkapitel, dels för sektorn som helhet enligt ”indikatorerna” i del 1 av den av MSB tillhandahållna mallen, se bilaga 2. Myndighetens förmågebedömning för energisektorn avseende de av MSB givna scenarierna ”Störningar i elförsörjningen” respektive ”Kärnteknisk olycka” redovisas i del 2 och 3 av den av MSB tillhandahållna mallen, se bilaga 2.

Energimyndighetens bedömning av sin egen förmåga redovisas i separat dokument, dnr 60-11-1491.

6.1 EI

6.1.1 Begränsad tillgång

Förmågan att hantera begränsningar i tillgång av el är i huvudsak god hos infrastrukturaktörerna. Inom industrisektorn finns i huvudsak god förmåga att hantera en begränsad tillgång, medan övriga användarsektorer har en viss förmåga.

Många elanvändare reagerar inte tillräckligt snabbt och kraftfullt på ett plötsligt ökande elpris, vilket ofta är ett tecken på en annalkande elbrist. Denna bristande följsamhet mot elpriset i bostads- och servicesektorn samt stora delar av industrin kan fördjupa elkrisen, såväl avseende dess styrka som varaktighet. Den bristande följsamheten beror på att:

- El köps i stor utsträckning på fastprisavtal (men andelen elkunder med rörligt pris ökar).
- Användare med relativt liten elanvändning ser inte snart nog besparingen eller kostnaden för sin eventuellt ändrade användning.
- Den genomsnittlige kunden är dåligt informerad om aktuellt pris och prisprognoserna.
- Elanvändare inom industrin har små möjligheter att kunna sälja (och därmed kunna tjäna pengar) på el som de skaffat till fast pris.

Vad gäller hantering av effektbrist finns det numera ett regelverk som medger prioritering av el till samhällsviktig verksamhet. För närvarande finns en viss förmåga att hantera elenergi-brist, då myndigheten har förberett vissa förbrukningsdämpande åtgärder (Informationskampanj, Regeringsdirektiv). Till vintern kommer även ransoneringsåtgärder att efter regeringsbeslut kunna användas (Kvotransonering för stora elanvändare i industrin). Därefter ska ransoneringsåtgärderna utvecklas ytterligare.

Hantering av effektbrist och elenergiöverspänning övades i viss utsträckning under Elenergiöverspänning 2010 och SAMÖ-KKÖ 2011.

6.1.2 Avbrott

Förmågan att hantera elavbrott är god avseende aktörerna i den tekniska infrastrukturen. Användarna har en viss förmåga att hantera elavbrott, men förmågan varierar stort. Boende på landsbygden har generellt sett bättre förmåga än boende i städer. Nästan alla former av uppvärmning av bostäder och lokaler är beroende av el, se kapitel 4.2.9.

Det finns en elsamverkansorganisation som utbildas och övas regelbundet. Organisationen har även praktiskt provats vid t.ex. stormarna Gudrun och Per. Till sin hjälp har de IT-systemet SUSIE, som är ett nationellt verktyg för krisledning och samverkan. Myndigheter (bland andra Energimyndigheten), länsstyrelser m.fl. har möjlighet att ta del av den aktuella lägesbilden. Det finns rutiner för samverkan och fördelning av personella och materiella resurser mellan elnätföretagen inklusive Svenska Kraftnät.

Antalet linjereparatörer minskat påtagligt sedan avregleringen av elmarknaden, men detta uppvägs till viss del av elnätsföretagens samverkan. I viss utsträckning kan personal lånas in från andra länder men det kan innebära praktiska svårigheter med hänsyn till arbetsledning, språk, nomenklatur, ovana vid svensk materiel och svenska reparationsmetoder. Det finns erfarenheter av inlåning av resurser (stormarna Gudrun och Per). Det finns en nordisk reparationsberedskap inom ramen för NordBER. Dess förmåga skall övas inom ramen för Svenska Kraftnäts Elövning 2012/13.

Radiokommunikationssystem RAKEL etableras för Svenska Kraftnäts och elföretagens krishantering. Alla nätföretag har övade larmrutiner.

Utöver elnätsföretagens egna resurser finns det resurspooler med reservverk. Svenska Kraftnät har ett materielförråd, reservverk, bandvagnar, terrängfordon, sambandsstöd (Molos) m.m. som elföretagen kan nyttja. Via Svenska Kraftnät kan elnätsföretagen även nyttja materiella resurser från Forsvarsmakten och dess frivilligresurser.

Vid ett omfattande elavbrott kommer fast installerade och mobila reservverk att vara i drift. Användarna saknar i de flesta fall en genomarbetad plan för bränsleförsörjningen till reservverken. De mobila aggregaten har förhållandevis små tankar som behöver fyllas på ofta. Tillgången på lämpliga fordon, tankar och förare för detta ändamål är begränsade.

Det finns författningsgrundade funktionskrav som anger att inga elavbrott i princip inte får vara längre än 24 timmar och för vissa delar av elnätet inte vara längre än 12 timmar. Det finns även krav på att elnätsföretagen ska genomföra risk- och sårbarhetsanalyser och utarbeta åtgärdsprogram baserat på analyserna.

6.2 Fjärrvärme

6.2.1 Generellt

Allt fler blir beroende av centrala värmelösningar (fjärr-/närvärme) i stället för individuella lösningar för varje bostadshus. När störningar i de centrala lösningarna inträffar drabbas många användare samtidigt, vilket kan leda till svåra påfrestningar i samhället. Ett långvarigt avbrott kan leda till behov av utrymning och tillgång till värmestugor. Men eftersom många av de lokaler som är tänkta att användas som värmestugor är anslutna till fjärrvärmenet, blir problemet än större.

Det finns inga författningsmässiga krav på leveranssäkerhet, utan det regleras i förekommande fall i avtal mellan leverantör och användare.

Det finns i övrigt ingen etablerad samverkan eller andra former av gemensam resurshantering vid störningar i värmeförsörjningen. Detta hänger främst samman med att värmeförsörjningen oftast sker med lokal produktion och distribution. Men näten blir allt större och knyts ihop i allt större grad, vilket gör att det förhållandet bör ses över.

6.2.2 Begränsad tillgång

Förmågan hos aktörerna inom den tekniska infrastrukturen att hantera situationer med begränsad tillgång på värme är i huvudsak god. Användarna bedöms ha en viss förmåga att hantera en situation med begränsad tillgång på värme.

Utöver fjärrvärmeföretagens egna resurser finns genom fjärrvärmeföretagens upphandlingsorganisation VÄRMEK en beredskapspool av mobila panncentraler på 0,1–8 MW. De har en begränsad nytta vid haveri på ett stort fjärrvärmeverk, men kan vara användbara vid fel i ett litet nät eller i del av stort nät. Det finns även gemensamt lagrad materiel för kulvertreparationer (rör, ventiler, slangar m.m.).

6.2.3 Avbrott

Förmåga hos aktörerna inom den tekniska infrastrukturen att hantera avbrott i värmeförsörjningen är i huvudsak god. Däremot är användarnas förmåga att hantera långa värmeavbrott mycket bristfällig. Kommunernas beredskap för långvariga avbrott i värmeförsörjningen behöver utvecklas.

Det är oklart hur beredskapen för stora störningar är utformad, troligen varierar den mycket mellan företag, kommuner och användare. Utkylningen av småhus som saknar uppvärmningsmöjlighet är snabb – hälften kyls ut på mindre än ett dygn (inomhustemperaturen sjunker till +5 grader vid en utomhustemperatur på -20 grader). Det är främst småhusen byggda fram till slutet av 1970-talet som kyls ut snabbt. De nyare husen klarar sig bättre tack vare de strängare isoleringskraven som införts. Cirka 40 procent av småhusen har braskamin och/eller öppen spis i åtminstone ett rum. De hushållen har därmed en rimlig chans att ur värme-synpunkt klara ett långt elavbrott. Generellt sett står flerbostadshusen emot utkyllning betydligt bättre än småhusen och nyare flerbostadshus står emot

utkylning bättre än äldre. Det senare beror mycket på att den mekaniska ventilationen stannar och förhindrar att värmen ventileras bort. I äldre höga hus med självdrag är utkylningen genom skorstenseffekten betydande under kalla dagar. Även byggmaterialet i husets stomme spelar in; sten behåller värmen bättre än trä.

6.3 Fjärrkyla

6.3.1 Generellt

Det finns inga författningsmässiga krav på leveranssäkerhet, utan det regleras i förekommande fall i avtal mellan leverantör och användare.

6.3.2 Begränsad tillgång

Förmåga hos aktörerna inom den tekniska infrastrukturen att hantera situationer med begränsad tillgång på kyla är i huvudsak god. Användarna bedöms ha en viss förmåga att hantera en situation med begränsad tillgång på kyla.

6.3.3 Avbrott

Förmågan hos aktörerna inom den tekniska infrastrukturen att hantera avbrott i kylförsörjningen är i huvudsak god. Användarnas bedöms ha en viss förmåga att hantera långa avbrott i kylförsörjningen. Några användare har planerat för en reservlösning, t.ex. genom att kunna använda kommunalt kallvatten för kylning.

Ett avbrott i fjärrkyleleveranser kan t.ex. medföra driftstopp i datorcentraler och telefonstationer och orsaka stora problem inom sjukvård och industri.

Processindustrier kan vara beroende av kontinuerlig tillförsel av kyla och kan därmed tvingas stanna processen om leveranser uteblir.

6.4 Oljebaserade bränslen

6.4.1 Generellt

Det finns ett omfattande internationellt samarbete och avtal kring hantering av oljebrister. Oljebolag och stora användare inom industrin och kraftvärmeverk är skyldiga att hålla beredskapslager av råolja eller oljeprodukter motsvarande 90 dagars normal konsumtion. Nyttjande av dessa lager regleras av EU och IEA enligt internationella överenskommelser. 14 Sverige har inget beredskapslager av flygfotogen och ca 80 procent av landets behov importeras. Störningar i distributionsledet kan leda till problem för trafikflyget om inte raffinaderierna snabbt ställer om sin produktion. Energimyndigheten har i samband med

¹⁴ Det finns inte några centrala oljelager som staten självständigt råder över, men staten har disponeringsrätt över en oljelagringsanläggning (bergrum) och förfogar över ytterligare en anläggning, som för närvarande inte används.

revideringen av lag (1984:1049) om beredskapslagring av olja och kol (LBOK), lämnat förslag på det ska införas krav på beredskapslagring av flygfotogen.¹⁵

6.4.2 Begränsad tillgång

Förmågan hos aktörerna inom den tekniska infrastrukturen att hantera en situation med begränsad tillgång på oljeprodukter är i huvudsak god. Användarna inom industrisektorn har en viss förmåga att hantera störningar, medan användare inom transportsektorn har en mycket bristfällig förmåga eftersom det i dessa sektorer oftast inte något annat bränslealternativ. Användare inom bostads- och servicesektorn bedöms ha en viss förmåga att minska sin användning av främst bensin och diesel.

Det finns inget förberett system för ransonering av drivmedel (eller andra energislag) i allvarliga bristsituationer. Energimyndigheten avser dock att under 2012 genomföra en förstudie för att klarlägga om det är praktiskt möjligt att genomföra en drivmedelsransonering.

6.4.3 Avbrott

Förmågan hos aktörerna inom den tekniska infrastrukturen att hantera bortfall av en viktig del av infrastrukturen är i huvudsak god. Användarnas förmåga att hantera bortfall av tankställe är i huvudsak god eftersom de flesta har rimligt avstånd till alternativ tankställe. Men skulle en situation uppstå med långvarigt el- eller datakommunikationsavbrott över ett större geografiskt område omöjliggörs tankning. Användarna har för en sådan situation en mycket bristfällig förmåga eftersom de flesta inte har mer bränsle än det som finns i fordonets tank.

Om en depå slås ut kan omdirigering av lastning ske till en annan depå. Men detta kräver dels att det finns avtal mellan den som hämtar och den som är ansvarig för depån, dels att det är möjligt ur miljö- och logistiksynpunkt att öka in- och utflöde på depån.

Åtta oljedepåer har reservkraftanläggningar och de kan flyttas till ytterligare fyra depåer. Detta tillsammans med att lastning i viss utsträckning kan omdirigeras till annan depå medför att konsekvenserna i distributionen blir hanterbara. Men för glest liggande orter som bara har ett tankställe kan det bli problem med drivmedelsförsörjningen.

I slutet av 1990-talet förbereddes cirka 500 av bensinstationerna för anslutning av mobilt reservverk, men troligen är det inte många av de förberedda installationerna som fortfarande fungerar. Det finns även 2 000 batteridrivna drivmedelspumpar utplacerade på polisstationer och räddningstjänster. De kan disponeras inom respektive län, men det är oklart i vilken utsträckning de är tillgängliga och fungerar.

¹⁵ Detta mot bakgrund av att det finns ett nytt EU-direktiv om ändrade förutsättningar för lagringsskyldighet, ökad solidaritet mellan länderna vid avbrott i oljetillförseln, ökade krav på statistikinsamling och rapportering, m.m.

Det är svårt att rekrytera tankbilsförare i önskvärd utsträckning. Detta kan tillsammans med att det finns en begränsad mängd tankbilar åtminstone på sikt medföra reducerad förmåga och flexibilitet vid störningar i distributionen av drivmedel.

6.5 Biobränslen, torv och avfall

6.5.1 Generellt

I likhet med försörjningen av oljeprodukter finns det en relativt många aktörer som kan tillhandhålla biobränsleprodukter och det finns i viss utsträckning depåer av biobränslen. Men till skillnad från oljeområdet finns det inga krav på beredskapslagring av biobränslen. Det innebär att om den produktionsanläggningen slås ut, kan det bli svårt att snabbt ordna ersättning för den tappade leveransförmågan. Biogasproduktionen sker lokalt, dvs. när slutanvändaren och det saknas ofta planer för alternativ försörjning.

Aktörerna inom biobränsleområdet saknar egen släckutrustning för att effektivt kunna hantera stora bränder i bränslelager (är beroende av oljebranschens resurser).

6.5.2 Begränsad tillgång

Aktörerna inom den tekniska infrastrukturen har en viss förmåga att hantera situationer med begränsad tillgång på biobränslen. Användarna bedöms generellt en viss förmåga att hantera en situation med begränsad tillgång på biobränslen.

Få anläggningsägare har planerat för tillförsel av bränsle till kraftvärme/värmeproduktion vid kriser. De förlitar sig på att leverantörerna ansvarar för att bränsle når anläggningen, att det sker i rätt tid och till avtalad kvalitet. Konsekvenserna av en bränslebristsituation avgörs huvudsakligen av de lokala förutsättningarna avseende bränsleflexibilitet, lagerkapacitet, antalet leverantörer och deras aktuella lagersituation.

Den ökade användningen av bio-, retur- och avfallsbränslen har medfört att den totala beredskapslagringen av bränsle har minskat i Sverige. Detta är speciellt känsligt för anläggningar med låg bränsleflexibilitet och liten lagringskapacitet.

Den ökade användningen av biogas i samhällsviktig verksamhet bör uppmärksammas av berörda huvudmän. Faktorer som behöver beaktas är t.ex. vem som har det långsiktiga ansvaret för bränsledepåer och bränsleförsörjning. Detta är särskilt viktigt så länge marknadsaktörerna är få och nätet av produktions- och tankställen är glest.

6.5.3 Avbrott

Aktörerna inom den tekniska infrastrukturen har en viss förmåga att hantera situationer med begränsad tillgång på biobränslen. Användarna bedöms generellt en viss förmåga att hantera en situation med begränsad tillgång på biobränslen.

Förmågan att hantera ett avbrott i biobränsletillförseln beror ytterst på användarens bränsleflexibilitet och hur stort bränslelager användaren har.

6.6 Naturgas

6.6.1 Generellt

Energimyndigheten upprättade år 2007 en nationell plan för krissituationer på naturgasområdet. Innehavare av naturgasledning/-anläggning ska regelbundet göra en bedömning av verksamhetens sårbarhet och hotbild samt ha en aktuell plan för hantering av krissituation och informationshantering vid krissituation.¹⁶ Planen ska bland annat innehålla förteckning över interna och externa resurser, såväl personella som materiella och en strategi för hur en förbrukningsreducering ska genomföras om en sådan beordras från systemansvarig myndighet.

Det finns inga krav på beredskapslagring av naturgas.

Kraven på ägare av naturgasledning/-anläggning och gashandlare ökar i och med att ny EU-förordning (994/2010) trätt i kraft. I Sverige kommer hushållskunder som är anslutna till ett distributionssystem att ha ett särskilt skydd, dvs. det kommer att finnas särskilda åtgärder för att säkerställa gasleveranser till dem. Det innebär samtidigt att de lokaler och lägenheter som värms med naturgas inte har samma skydd eftersom det är fastighetsägaren, dvs. en näringsidkare, som är ansluten till distributionssystemet. De lägenheter som enbart använder naturgas till annat än värme ("spiskunder") ryms inom begreppet hushållskunder eftersom de (spisarna) är anslutna direkt till naturgasnätet.

6.6.2 Begränsad tillgång

Aktörerna inom den tekniska infrastrukturen har i huvudsak en god förmåga att hantera situationer med begränsad tillgång på naturgas. Användarna inom industrin har en mycket bristfällig förmåga att hantera begränsad tillgång. Användarna inom transportsektorn har i huvudsak en god förmåga, genom att möjligheter att använda biogas eller annat drivmedel. Användarna inom bostads- och servicesektorn bedöms ha en viss förmåga.

I Sverige finns ett naturgaslager vars volym motsvarar 1–3 dygns gasförbrukning på vintern, men nyttan av detta begränsas av att uttagskapaciteten är 0,6–0,9 miljoner m³ per dag. Detta motsvarar 10–20 procent av behovet av gas på den svenska marknaden under vinterförhållanden då gasbehovet kan uppgå till 6–7 miljoner m³ per dag. Cirka ett dygns förbrukning kan förvaras i transmissionsledningarna genom tryckhöjning (s.k. line pack). Vid större störningar i tillförseln från Nordsjön är Sverige helt beroende av naturgaslager i Danmark.

¹⁶ Föreskrifter och allmänna råd om planeringsåtgärder och åtgärder i övrigt som behövs för att säkerställa naturgasförsörjningen; STEMFS 2008:3.

6.6.3 Avbrott

Aktörerna inom den tekniska infrastrukturen har i huvudsak en god förmåga att hantera situationer med avbrott i naturgasförsörjningen inom landet. Användarna inom industrin har en mycket bristfällig förmåga att hantera avbrott. Användarna inom transportsektorn har i huvudsak en god förmåga, genom att möjligheter att använda biogas eller annat drivmedel. Användarna inom bostads- och servicesektorn bedöms ha en viss förmåga. Avseende konsumenters försörjning av naturgas finns det krav på naturgasföretagen att konsumenterna ska säkras mot störningar vintertid, vid långa perioder med kallt väder samt mot avbrott i minst 24 timmar.

Naturgasen kan i kraftvärmeverk av gaskombityp i vissa fall direkt ersättas med "lätt" eldningsolja, medan andra kraftvärmeverk är helt beroende av naturgas för sin produktion. För gaskombianläggningar kan drifttiden med eldningsolja som bränsle bli kort på grund av begränsningar i miljötillstånden. I andra fall finns det äldre oljeeldande reservanläggningar som kan tas i drift vid avbrott eller störningar i naturgastillförseln.

Mät- och reglerstationer (M/R-stationer) har batteribackup för elavbrott upp till 8 timmar. Det finns ett tiotal mobila reservverks tillgång, varav tre har relativt stor kapacitet. Det finns även en mobil M/R-station att kunna koppla in på nätet i händelse av att en M/R-station havererar.

7 Pågående och planerade åtgärder

Myndighetens ambition är att minska det svenska samhällets sårbarhet genom att balansera användares behov av trygg, kostnadseffektiv och miljövänlig energiförsörjning i enlighet med energipolitikens mål samt målen för samhällets krisberedskap. En ökad trygghet i energiförsörjningen kan åstadkommas genom åtgärder:

- i den tekniska infrastrukturen för tillförsel, omvandling/produktion och distribution
- hos energianvändarna
- för ökad samverkan, samordning och information

En grundläggande utgångspunkt är att tryggheten i första hand skapas av dem som äger och nyttjar energisystemen och att Energimyndighetens roll i detta sammanhang är att utveckla kunskap, skapa processer, öka förståelse, m.m. hos dem som direkt eller indirekt har ansvaret. Detta synsätt stämmer överens med de grundprinciper som gäller för ansvaret för krishantering i Sverige: närhetsprincipen, ansvarsprincipen och likhetsprincipen.

Myndighetens konkreta arbete med att öka tryggheten i energiförsörjningen genomförs inom sex målområden:

- Kontinuerlig kunskapsutveckling och uppdaterad lägesbild
- Informationsutbyte och samordning genom samverkansforum
- Målgruppsanpassat kommunikations- och informationsarbete
- Utveckling av samhällets verktyg och arbetssätt
- Energimyndighetens krisberedskapsroll
- Verka för att trygg energiförsörjning beaktas inom myndighetens samtliga verksamhetsområden.

I de följande kapitlen redovisas myndighetens målformulering för respektive målområde samt några exempel på pågående eller planerad verksamhet för att ytterligare stärka tryggheten i energiförsörjningen. Redovisningen sker i huvudsak på övergripande nivå.

7.1 Kontinuerlig kunskapsutveckling och uppdaterad lägesbild

Energimyndigheten har god kunskap om samhällets förutsättningar att upprätthålla en trygg energiförsörjning, inklusive förmågan att hantera störningar samt presenterar löpande och vid behov en sammanställd lägesbild.

Exempel på pågående och planerad verksamhet:

- Löpande genomföra medie- och omvärldsbevakning
- Utarbeta risk- och sårbarhetsanalyser för olika delar av energisystemet
- Driva nätverket för olja och gas (NOG)
- Utveckla och tydliggöra principer för ansvar och roller för en trygg energiförsörjning
- Utarbeta lägesrapporter och genomföra utredningar

7.2 Informationsutbyte och samordning genom samverkansforum

Energimyndigheten bidrar kontinuerligt, genom samverkan med komplementära kompetenser, till en i hela samhället gemensam helhetssyn kring förutsättningarna för en trygg energiförsörjning.

Exempel på pågående och planerad verksamhet:

- Delta i olika nationella och internationella nätverk och samverkansområden
 - Krishanteringssystemets samverkansområden och nätverk
 - EU (Gas Coordination Group, Oil Supply Group, The Berlin Forum on Fossil Fuels m.fl.)
 - IEA (Standing Group on Emergency Questions, Standing Group on the Oil Market)
 - Nordiskt elberedskapsforum
 - Poolorganisationen
 - SPI:s beredskapsgrupp för oljebolagen

7.3 Målgruppsanpassat kommunikations- och informationsarbete

Energianvändare samt lokalt och regionalt geografiskt områdesansvariga inom Sveriges krisberedskapssystem är välinformerade om egna möjligheter att bidra till en trygg energiförsörjning genom ett strukturerat och målgruppsanpassat kommunikations- och informationsarbete i ett användarperspektiv.

Exempel på pågående och planerad verksamhet:

- Ge kunskapsstöd till geografiskt områdesansvariga på lokal och regional nivå
- Ge kunskapsstöd till energianvändare om ansvar samt förebyggande och lindrande åtgärder
- Sprida information lokalt genom Civilförsvarsförbundet och media
- Hålla föreläsningar och föredrag

7.4 Utveckling av samhällets verktyg och arbetssätt

Energimyndigheten utvecklar kontinuerligt verktyg och arbetssätt syftande till att förbättra samhällets förmåga att resurseffektivt utnyttja/hantera styrkor, svagheter, möjligheter och hot avseende en trygg energiförsörjning.

Exempel på pågående och planerad verksamhet:

- Stödja införandet av Styrelse så att det från år 2012 är möjligt att prioritera el till samhällsviktiga elanvändare vid elbrist (effektbrist)
- Under 2011 och 2012 sammanställa, åskådliggöra och vid behov föreslå utvecklade grundläggande säkerhetsnivåer (GSN) och eventuella funktionskrav för el, värme-, bränsle- och naturgasförsörjningen.
- Bidra till välfungerande energimarknader ur ett krisberedskapsperspektiv
- Bistå med sakkunskap och synpunkter i andras verksamhet

7.5 Energimyndighetens krisberedskapsroll

Energimyndigheten hanterar egna löpande uppgifter inom samhällets krisberedskap resurseffektivt, med integritet och hög kvalitet och kan vid behov tillgodose högre ställda krav på förstärkt krishanteringsförmåga, genom en god grundförmåga och en kontinuerligt utvecklad energikrisorganisation.

Exempel på pågående och planerad verksamhet:

- Hantera kraven på beredskapslagring av olja och rapportera till IEA och EU
- Driva nätverket Poolorganisationen (oljeberedskap)
- Utveckla förbrukningsdämpande åtgärder för elenergi- och oljebrist, t.ex. förslag till förordningar och föreskrifter
 - Vad gäller elbrist kommer det att finnas förslag till författningar, som efter regeringens beslut, vid behov kan tillämpas under vintern 2011/12.
- Ansvara för att, inom rollen som tillfällig behörig myndighet enligt förordningen om åtgärder för att trygga naturgasförsörjningen, genomföra de åtgärder som krävs under 2011. Bland annat löpande övervakning av försörjningstryggheten för gas, riskbedömning (klar december 2011), analys av omfattning av gruppen skyddade kunder samt påbörjat arbetet med plan för förebyggande åtgärder och krisplan (klara december 2012).
- Delta i nationella och internationella övningar
- Svara på remisser och genomföra utredningar

7.6 Verka för att trygg energiförsörjning beaktas inom myndighetens samtliga verksamhetsområden

Under året ska en majoritet av myndighetens medarbetare ha förbättrat sin kunskap om Energimyndighetens ansvar och roll för en trygg

energiförsörjning, Energimyndighetens krisorganisation och den personliga rollen kopplat till krisorganisationen samt verkat för en integrering av försörjningstrygghetsaspekter i det egna arbetet, i linje med Energimyndighetens övergripande inriktning.

Exempel på pågående och planerad verksamhet:

- Synliggöra försörjningstrygghetsperspektivet i hela myndighetens verksamhet
- Genomföra interna seminarier och utbildningar
- Skriva artikelserier på intranätet m.m.

Bilaga 1, Begrepp

I följande tabell definieras några av de termer och begrepp som används i rapporten.

Begrepp	Förklaring	Källa
<i>Krishanterings- och krisberedskapsrelaterat</i>		
Hot	Hot är en möjlig, men inte värderad risk, dvs. en potentiell risk. Hot kan vara oavsiktliga, t.ex. händelser som stormar och bränder, eller avsiktliga, t.ex. sabotage på viktiga anläggningar eller politiskt initierade åtgärder. Hot kan användas som påtryckning.	
Förmåga	Möjlighet att utföra något, som enbart beror av inre egenskaper.	NE Ordbok (Internet, 2011-10-07)
Klimat	Genomsnittliga väderleksförhållanden inom ett större område.	NE Ordbok (Internet, 2011-10-07)
Krisberedskap	förmågan att genom utbildning, övning och andra åtgärder samt genom den organisation och de strukturer som skapas före, under och efter en kris förebygga, motstå och hantera krissituationer, och säkra kryptografiska funktioner: kryptografiska funktioner godkända av Försvarsmakten	4 § förordningen (2006:942) om krisberedskap och höjd beredskap
Krishantering	Med krishantering avses den mer omedelbara och operativa hanteringen av en händelse eller störning som inträffat i samhället.	Regeringens skrivelse 2009/10:124
Kylflexibilitet	Möjlighet att med alternativa källor eller system tillgodose nödvändigt behov av kyla i en fastighet.	
Lägesbild	Lägesbild är en sammanställning av uppgifter för att få en bild över vad som har hänt, händer eller kommer att hända.	Regeringens skrivelse 2009/10:124
Risk	En sammanvägning av sannolikheten för att ett visst hot/händelse ska realiseras/inträffa och dess (negativa) konsekvenser detta kan leda till. Risken minskar således om det finns skydd eller redundans som reducerar sannolikheten för att en händelse ska inträffa eller leda till konsekvenser.	
Samhällets krisberedskap	Samhället samlade förmåga att genom utbildning, övning och andra åtgärder samt genom den organisation och de strukturer som skapas före, under och efter en kris förebygga, motstå och hantera krissituationer.	Regeringens skrivelse 2009/10:124

Begrepp	Förklaring	Källa
Samhällsviktig verksamhet	En samhällsviktig verksamhet uppfyller minst ett av följande villkor: <ul style="list-style-type: none"> - Ett bortfall av eller en svår störning i verksamheten kan ensamt eller tillsammans med motsvarande händelser i andra verksamheter på kort tid leda till att en allvarlig kris inträffar i samhället. - Verksamheten är nödvändig eller mycket väsentlig för att en redan inträffad kris i samhället ska kunna hanteras så att skadeverkningarna blir så små som möjligt. 	Prop. 2007/08:92 s. 33 MSBFS 2010:7
Samordning	Samordning avser aktivitet som innebär att se till att den verksamhet som bedrivs av olika samhällsorgan genomförs med utgångspunkt i gemensamma planeringsförutsättningar och att själva genomförandet inte präglas av divergerande mål mellan olika samhällsorgan.	Regeringens skrivelse 2009/10:124
Samverkan	Samverkan avser den dialog och samarbete som sker mellan självständiga och sidoordnade samhällsaktörer för att samordnat uppnå gemensamma mål.	Regeringens skrivelse 2009/10:124
Skydde kunder	Hushållskunder som är anslutna till ett distributionsnät för gas.	Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 994/2010, artikel 2, punkt 1
Sårbarhet	Betecknar för hur mycket och hur allvarligt samhället eller delar av samhället, påverkas av en händelse. De konsekvenser som en aktör eller samhället – trots en viss förmåga – inte lyckas förutse, hantera, motstå och återhämta sig från anger graden av sårbarhet.	MSB:s vägledning för Risk- och sårbarhetsanalyser; MSB245
Trygg energiförsörjning	Energisystemets kapacitet, flexibilitet och robusthet att leverera energi i önskad omfattning i tid och rum enligt användarnas behov och till en accepterad kostnad samt marknadens, offentlig sektors och användarnas samlade krishanteringsförmåga.	
Värme-flexibilitet	Möjlighet att med alternativa källor eller system tillgodose nödvändigt behov av värme (uppvärmning och varmvatten) i en fastighet.	
<i>Energirelaterat</i>		
Bränsle	Ämne eller material med kemiskt eller på annat sätt bunden energi. Oftast avses ett organiskt eller fossilt material som vid oxidation med luftens syre (förbränning) avger värme. Viktiga bränslen i naturen är råolja, stenkol, naturgas och torv samt ved och andra biobränslen. Gengas, stadsgas, metanol och etanol produceras ur naturliga bränslen. Vätgas fås från naturliga bränslen genom elektrolys av vatten. Det finns även kärnbränsle, som avger värme vid klyvning eller sammanslagning av atomkärnor.	NE (2011-10-07)

Begrepp	Förklaring	Källa
Drivmedel	Ämne som vid förbränning ger energi och som är möjligt att utnyttja i motorer o.d.; särskilt om olja, bensin o.d.	NE Ordbok (2010-10-07)
Energibärare	Ämne eller fysikalisk process som används för att transportera eller lagra energi. Exempelvis medför omvandlingen till energibäraren <i>e/</i> i ett vattenkraftverk att fallets energi kan transporteras och utnyttjas av avlägsna konsumenter. <i>Varmt vatten</i> är energibärare som till exempel kan distribuera värme inom en byggnad eller i ett fjärrvärmesystem i en tätort. <i>Kol, olja, naturgas</i> och andra bränslen är energibärare som kan transporteras till kraftverk och fjärrvärmeverk eller direkt till konsumenterna.	NE (Internet, 2011-10-07)
Energislag	Synonymt med energibärare.	
M/R-station	Mät- och reglerstation i naturgasnätet	

Bilaga 2, Förmågebedömning enligt MSB:s mall

Vårt mål - en smartare energianvändning

Energimyndigheten är en statlig myndighet som arbetar för ett tryggt, miljövänligt och effektivt energisystem. Genom internationellt samarbete och engagemang kan vi bidra till att nå klimatmålen.

Myndigheten finansierar forskning och utveckling av ny energiteknik. Vi går aktivt in med stöd till affärsidéer och innovationer som kan leda till nya företag. Vi visar också svenska hushåll och företag vägen till en smartare energianvändning.

Alla rapporter från Energimyndigheten finns tillgängliga på myndighetens webbplats www.energimyndigheten.se.

Energimyndigheten, Box 310, 631 04 Eskilstuna
Telefon 016-544 20 00, Fax 016-544 20 99
E-post registrator@energimyndigheten.se
www.energimyndigheten.se